

Ciddi Düzeyde Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocuklar ile Annelerinin Ebeveyn-Çocuk Etkileşimlerinin Ebeveyn ve Çocuk Davranışları Açısından İncelenmesi

Gökhan Töret*
Gazi Üniversitesi

Selda Özdemir**
Gazi Üniversitesi

Ufuk Özkubat***
Gazi Üniversitesi

Öz

Bu araştırmada, ciddi düzeyde otizm spektrum bozukluğu olan çocuklar (n=40) ile annelerinin etkileşimsel davranışlarının incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışma grubunda yer alan annelerin çocukları ile etkileşimlerinin görüntü kaydı alınmış, kaydedilen görüntü kayıtları Ebeveyn Davranışını Değerlendirme Ölçeği-Türkçe Versiyonu (EDDÖ-TV; Diken, 2009) ve Çocuk Davranışını Değerlendirme Ölçeği-Türkçe Versiyonu (ÇDDÖ-TV; Diken, 2009) uygulanarak analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular ışığında, ciddi düzeyde otizm spektrum bozukluğu (CDO SB) olan çocuk annelerinin çocuklarına yönelik etkileşimlerinde yüksek düzeyde yönlendirici etkileşim stiline sahip oldukları belirlenirken, duygusal ifade edici olma ve yanıtlayıcı etkileşim stiline sahip olma düzeylerinin ise düşük düzeyde olduğu bulgularına ulaşılmıştır. CDO SB olan çocukların anneleri ile olan etkileşimlerinde, düşük düzeyde dikkat ve başlatma etkileşim stiline sahip oldukları bulguları elde edilmiştir. Yapılan analizler doğrultusunda ortaya çıkan bulgular, erken çocukluk döneminde OSB olan çocuklar ve ebeveynlerinin etkileşimsel davranışları ile OSB olan çocuklara yönelik müdahale uygulamalarına olası yansımaları bağlamında alan yazında var olan ilgili araştırmalar çerçevesinde tartışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Anne-çocuk etkileşimi, otizm spektrum bozukluğu, erken çocukluk özel eğitimi.

Abstract

This study explored 40 Turkish mothers' interaction styles and interactive engagement behaviors with their children with severe autism spectrum disorder. Participating mothers' interactions with their children with severe autism spectrum disorder were recorded and video recordings of the interactions were analyzed using the Turkish Version of Maternal Behavior Rating Scale (TV-MBRS; Diken, 2009) and the Turkish Version of Child Behavior Rating Scale (TV-CBRS; Diken, 2009). Study findings indicated that mothers of children with severe autism spectrum disorder displayed higher rates of directive interactions styles with their children with severe autism and lower rates of sensitivity and responsiveness. Children with severe autism spectrum disorders also showed lower rates of attentiveness and social initiation behaviors during their interactions with their mothers. Findings of the study were discussed in relation to the literature on mother child interactions of children with autism spectrum disorders and research on available interventions designed for children with autism spectrum disorders.

KeyWords: Mother-child interactions, autism spectrum disorders, early intervention.

*Araş. Gör., Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Özel Eğitim Bölümü, Ankara, E-posta:gtoret@gazi.edu.tr

**Doç. Dr., Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Özel Eğitim Bölümü, Ankara, E-posta: seldaozdemir@gazi.edu.tr

***Araş.Gör., Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Özel Eğitim Bölümü, Ankara, E-posta:ozkubat@gazi.edu.tr

Makale gönderim tarihi: 29.11.2013 Makale kabul tarihi: 16.01.2015

Yaşamın ilk yılından itibaren bebekler amaçlı iletişimsel davranışları sergilemektedirler. Örneğin bebek ve birincil bakıcı karşılıklı olarak birbirine bakar ve birbirini dinlerken biri diğerinin ilgi yönünü ve duygularını düzenler, karşılıklı olarak ses, jest ve taklit alışverişinde bulunurlar (Paavola, 2006). Trevarthen'e (1979) göre en erken ikinci ayda başlayan bu tür bir alışveriş, bebeğin birincil bakıcısının iletişim amacına yönelik onayını ortaya çıkarmaktadır. Amaçlı olarak sergilenen dil öncesi iletişimsel davranışların ortaya çıktığı etkileşim ortamında bebeklerin en yakın iletişim ortağı sıklıkla birincil bakım veren ebeveynleridir. Bu doğrultuda bebeklerin erken dönemde sosyal çevre deneyimleri çoğunlukla birincil bakım verenleri olan ebeveynleri ile etkileşimlerini içermektedir (Wan ve ark., 2012). Çocukların gelişimi üzerinde önemli ölçüde etkiye sahip olan ebeveynlerin (Mahoney ve Wheeden, 1997), çocukları ile etkileşimleri erken çocukluk döneminde çocuğun gelişimi üzerinde kritik düzeyde bir rol oynamaktadır (Mahoney ve Bella, 1998). Örneğin, üst düzey oyun becerileri, çocuğu taklit eden, ona model olan ve uyaran sağlayan, çocukla birlikte zaman geçirme veya çocuğu tanıma açısından deneyimli olan ebeveyn gibi bir etkileşim ortağı ile geliştirilebilir (Stahmer, 1995). Bununla birlikte, ebeveyn ile çocuk arasındaki etkileşimi etkileyen çevresel faktörler de bulunmaktadır (Bornstein, Hendricks, Haynes ve Painter, 2007). En önemli faktörlerden birisi, çocuğun risk altında bulunması veya bir engelle sahip olmasıdır (Ceber-Bakkaloğlu ve Sucuoğlu, 2000). Engel grupları içerisinde bulunan otizm spektrum bozukluğu (OSB), erken dönemde ortaya çıkan, sosyal etkileşim ve sosyal iletişimde bozukluk, sosyal etkileşim ve toplumsal ilişki geliştirmede sorunlar, basmakalıp ve yineleyici davranışlar ile ilgi alanlarındaki sınırlılık olarak karakterize edilen ve bu sınırlılıkların zihinsel yetersizlik veya gelişimsel gerilik ile açıklanamadığı bir bozukluktur (Amerikan Psikiyatri Birliği, 2013). Normal gelişim gösteren çocuklar ile karşılaştırıldığında OSB olan çocukların daha sınırlı düzeyde sergiledikleri sosyal etkileşimsel davranışların, otizm spektrum bozukluğunun sosyal-iletişimsel semptomlarından biri olduğu (Mundy ve Mastergoerge, 2011), ve bu çocukların dil ve iletişim gelişimlerinin normal gelişim gösteren çocuklara göre yetersiz olduğu bilinmektedir (Luyster, Kadlec, Carter ve Tager-Flusberg, 2008; Tager-Flusberg, Paul ve Lord, 2005).

OSB olan çocukların sınırlı düzeyde sosyal amaca yönelik sözel veya sözel olmayan iletişim becerilerine sahip olması günlük etkileşim içerisindeki ebeveyn-çocuk ilişkisini önemli ölçüde etkilemektedir (Meirsschaut, Roeyers ve Warreyn, 2011). Bu doğrultuda, OSB olan çocuklarda gözlenen sınırlı düzeyde sosyal etkileşimi başlatma ve sürdürme becerileri ile ilişkili olarak, çocuklarının düşük yanıtlayıcılık düzeyinin ebeveynlerin çocukları ile etkileşim kurma yeterliliği (Shapiro, Frosch ve Arnold, 1987) ve sosyal karşılık verme düzeyinde anlamlı yetersizlikler göstermesi ebeveynlerin yanıtlayıcı etkileşim stilini kullanarak etkileşim kurmasını sıklıkla güçleştirmekte (Leach ve Rocque, 2011) ve OSB olan çocukların sınırlı düzeyde iletişim becerileri sergilemeleri, annelerin yanıtlayıcılık düzeyi üzerinde olumsuz etkiye neden olmaktadır (Dawson, Hill, Spencer, Galpert ve Watson, 1990). Ayrıca OSB olan çocukların sınırlı sosyal etkileşim davranışları sergilemesi, bu çocuklarla en sık etkileşim kuran kişilerin aile üyeleri olması nedeniyle ebeveynler açısından da önem taşımaktadır (El-Ghoroury ve Romanczyk, 1999). Erken çocukluk döneminde OSB olan çocuklarda sosyal-iletişimsel sınırlılığın anne çocuk etkileşimi açısından taşıdığı önemin erken dönemden itibaren gözlenmesinin bir örneği olarak, Esposito ve Venuti (2008), ebeveyn algısına dayalı olarak elde ettikleri veriler doğrultusunda, ebeveynlerin çocuklarının ağlama nedenini tanımlayamadıklarını ve çocuklarının ağlama stiline kendilerinde olumsuz hisler uyandırdığını belirlemişlerdir. Bu bilgiye ek olarak, OSB olan çocuk ebeveynlerinde belirlenen bu durumun ebeveynlerin çocuklarının duygularını paylaşması açısından güçlük yarattığını da ifade etmişlerdir. İlişkili olarak, çalışma grubunda ciddi düzeyde OSB olan çocuğa sahip olan ebeveynlerin bulunduğu bir araştırmada, ebeveynlerin çocukları ile olan oyun etkileşimlerinin süresinin kısa olduğu ve kendileri ile olan oyun etkileşimlerinin niteliğinin ise düşük düzeyde olduğunu düşündükleri belirlenmiştir (Töret, Özdemir, Gürel-Selimoğlu, Özkubat, 2014).

OSB olan çocukların sınırlı düzeyde sosyal etkileşim davranışlarına sahip olması, ebeveynler açısından önemli olmakla birlikte, ebeveyn ile çocuk arasındaki etkileşimin doğası ile ilişkili olarak normal gelişim gösteren çocukların yakın çevresi içerisinde yer alan ve erken çocukluk döneminde en fazla etkileşime girdikleri birincil bakıcılar olarak ebeveynlerin etkileşimsel davranışlarının çocukların gelişimi üzerindeki etkisi, hem

kuramsal hem de uygulama açısından ortaya konmuştur (Diken, 2009). Bunun yanı sıra alan yazında ebeveyn-çocuk etkileşiminin doğasının incelenmesine yansımaları olan Ekolojik (Çevresel) Kuram (Bronfenbrenner, 1979) ile Karşılıklı Etkileşim (Transaksiyonel) Kuramı (Sameroff ve Fiese, 2000) gibi çocuğun yakın çevresinin doğrudan veya dolaylı olarak çocuğun gelişimi üzerinde etkili ve karşılıklı olduğunu vurgulayan kuramları (Diken, 2012) destekler nitelikte olan ebeveyn-çocuk etkileşimini inceleyen birçok çalışma sonucunda hem normal gelişim gösteren çocuklar hem de gelişimsel yetersizliği olan çocuklarda anne-çocuk etkileşimi ile çocuğun gelişimi arasında anlamlı ilişkiler olduğu ve etkileşim özelliklerinin çocuğun bilişsel, dil ve sosyal gelişimi ile doğrudan ilişkili olduğu yönünde alan yazında fikir birliği olduğu görülmektedir (Örn., Diken, 2009; Girolametto ve Weitzman, 2002; Hess ve McDevitt, 1984; Iverson, Capirci, Longobardi ve Caselli, 1999; Mahoney, Kim ve Lin, 2007; Mahoney ve Powell, 1988). 1970'li yıllardan beri yapılan araştırmalar, duyarlı olma, yanıtlayıcı olma, yönlendirici olma, başarı odaklı olma, etkileşimde sıcak olma ve keyif alma gibi ebeveyn özelliklerinin çocukların farklı gelişimsel özellikleri ile ilişkili olduklarını ortaya koymaktadır (Diken, 2009). Örneğin, Yoder ve Warren (1998), annelerin yanıtlayıcılık düzeyleri ile çocuklarının dil ve iletişim becerileri gelişimi arasında ilişki olduğunu ve annelerin yanıtlayıcılık düzeyinin çocuklarının amaca yönelik iletişim becerilerinin başarılı bir belirleyicisi olduğunu ifade etmişlerdir. Ayrıca anne-bebek etkileşimi ile bebeğin gelişimi arasındaki ilişkinin incelendiği araştırmalarda erken dönemdeki bu etkileşimin bebeğin şu anki gelişimi ve buna bağlı olarak gelecekteki yeterliliği ile ilişkili olduğu ve bu etkileşimin bebeğin tüm gelişim alanlarını etkileyen önemli faktörlerden biri olduğu bulunmuştur (Ceber-Bakkaloğlu ve Sucuoğlu, 2000). Iverson ve arkadaşları (1999) 16-20 ay aralığında, normal gelişim gösteren çocuklarda anne-çocuk etkileşiminde annelerin jest kullanımı ile normal gelişim gösteren çocukların jest kullanımı arasında yüksek düzeyde bir ilişki olduğu bulgusuna ulaşırlarken, annelerin çocuklarıyla etkileşimlerinde çocukların kullanımından daha fazla sayıda sözel mesajı pekiştirici nitelikte jest kullandıklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca anneler, fazla sayıda jest kullanımının olası bir nedeni olarak çocuklarının gereksinimlerine uyum sağlamak olduğunu ileri sürmüşlerdir. Başka bir çalışmada ise annelerin çocukları ile iletişim stillerini inceleyen Mahoney (1988), anneleri ile etkileşimleri süresince yüksek düzeyde ifade edici dil düzeyine sahip olan çocukların ebeveynlerinin çocuklarının iletişimsel girişimlerine ve başlattığı etkileşime yüksek düzeyde yanıtlayıcılık gösterdiklerini belirlerken, farklı olarak düşük düzeyde iletişimsel davranışlara ve ifade edici dil düzeyine sahip olan çocukların ebeveynlerinin ise çocuklarının iletişimsel davranışlarına ve başlattıkları etkileşime yönelmelerinde daha az yanıtlayıcı olma eğiliminde oldukları bulgusuna ulaşmıştır (Akt., Mahoney ve Powell, 1988).

Gelişimsel yetersizliği olan bebekler ve annelerinin etkileşimsel davranışları, normal gelişim gösteren çocuk ve ebeveynlerine göre farklılık gösterebilmektedir (Rogers, 1988). Gelişimsel yetersizliği olan çocuklar ile ebeveynlerinin etkileşimsel davranışlarını, normal gelişim gösteren çocuklar ve ebeveynlerinin etkileşimsel davranışları ile karşılaştırarak inceleyen ilgili araştırmalarda iki grubun etkileşimsel davranışları arasında farklılıklar olduğu, gelişimsel yetersizliği olan çocukların normal gelişim gösteren çocuklara göre daha az etkileşim başlattıkları ve daha az yanıt verdikleri, gelişimsel yetersizliği olan çocuk annelerinin normal gelişim gösteren çocuk annelerine göre çocuklarını daha fazla yönlendirdikleri (Ceber-Bakkaloğlu ve Sucuoğlu, 2000) ve çocuklarının davranışlarına daha az yanıtlayıcı oldukları bulunmuştur (Mahoney ve Powell, 1988).

Gelişimsel yetersizliği olan çocuklar ile ebeveynlerinin etkileşimsel davranışları arasındaki anlamlı ilişki, OSB olan çocuklar ile ebeveynleri açısından benzerlik gösterebilmektedir. Örneğin Siller ve Sigman (2002), oyun etkileşimi boyunca OSB olan çocuklar ile annelerinin etkileşimlerini inceledikleri çalışmalarında, anne-çocuk etkileşimi açısından OSB olan çocukların sonraki iletişim becerilerinin gelişimi ile ebeveynlerinin yanıtlayıcılığı arasında gelişimsel bir bağ kurulabileceğini ileri sürmüşlerdir. Bununla birlikte OSB olan çocuğa sahip olan ebeveynler çocukları ile olan etkileşimlerinde normal gelişim gösteren çocuğa sahip olan ebeveynlere göre farklı etkileşimsel davranışlar gösterebilmekte (Kasari, Sigman, Mundy ve Yirmiya, 1988) ve OSB olan çocukları ile etkileşim geliştirmeleri ve sürdürmeleri zor olabilmektedir (Spiker, Boyce ve Boyce, 2002). Normal gelişim gösteren çocuk ebeveynlerine göre OSB olan çocuğa sahip olan ebeveynler, çocukları ile olan etkileşimlerinde daha kontrol edici olmakla birlikte (Watson, 1998), daha fazla oyun eylemlerine ilişkin

yönergeler sundukları ve oyun şemaları başlattıkları bilinmektedir (Freeman ve Kasari, 2013). Ayrıca çocuklarının katılımını ve yanıtlayıcı davranışlarını elde etmek için daha fazla yönlendirici stratejiler kullanarak çocukların iletişim stillerine uyum sağlama eğiliminde olmakla birlikte (Spiker ve ark., 2002), çocukların sosyal sınırlılıklarına uyum sağlama girişimlerinin bir örneği olarak çocuklarının farklı etkileşim stillerine de uyum sağlama eğiliminde olmaktadır (Kasari ve Sigman, 1997). Dolayısıyla, çocuk ve ebeveyn karşılıklı olarak, ebeveyn-çocuk etkileşiminin niteliğini etkilemektedirler. Ebeveyn-çocuk etkileşiminin niteliği, davranışları tahmin etmede en güçlü belirleyicilerdir. Yüksek nitelikli etkileşim ve gelişimsel olarak uygun anne dili, çocuklardaki dil gelişimiyle yüksek düzeyde ilişkilidir (Diken, 2009). Alanyazında farklı araştırmalarda normal gelişim gösteren çocuk ile anne etkileşiminde gözlenen etkileşimin niteliğine ilişkin bu durumun OSB olan çocuklar ve ebeveynlerinde de gözlemlendiği dikkat çekmektedir. Örneğin, OSB olan çocuklar, normal gelişim gösteren çocuklara göre daha az yanıtlayıcıdır (Jackson ve ark., 2003) ve sosyal etkileşim başlatmayı daha çok reddetme eğilimindedirler (Adamson, McArthur, Markov, Dunbar ve Bakeman, 2001). El-Ghoroury ve Romanzyk (1999), serbest oyun etkileşiminde OSB olan çocukların, anne ve babalarına göre kardeşlerine yönelik daha fazla oyun etkileşimi başlatıcı davranışlar sergilediklerini ifade etmişlerdir. Ebeveynler ise OSB olan çocukları ile olan etkileşimlerinde çocuklarının etkinlikte bulunmalarını sağlamak için fiziksel olarak daha fazla zaman harcıyıp daha yakın fiziksel temas kurarlarken (Lemanek, Stone ve Fishel, 1993), normal gelişim gösteren ve gelişimsel yetersizliği olan çocuk ebeveynlerine göre çocuklarının dikkatlerini elde etmek için daha fazla sözel ve sözel olmayan uyaran sundukları gözlenmektedir (Doussard-Roosevelt, Joe, Bazhenova ve Porges, 2003; Watson, 1998). Örneğin; erken dönemde yüksek ve düşük otizm riski taşıyan çocukların anneleri ile etkileşimlerini 6 dakikalık serbest oyun bağlamında inceleyen Wan ve arkadaşları (2011), yüksek düzeyde otizm riski taşıyan çocukların ebeveynlerinin, düşük düzeyde otizm riski taşıyan çocukların ebeveynlerine göre daha yönlendirici etkileşimsel davranışlar sergilediklerini, çocuklarının ise etkileşimsel davranışlarına yönelik yanıtlayıcılıklarının daha düşük düzeyde olduğunu belirlemişler ve erken dönemde genetik olarak risk grubunda bulunan bebeklerin diğer bebeklere göre daha yönlendirici etkileşim stiline maruz kalabileceklerini ifade etmişlerdir. Diğer bir araştırmada, Meirsschaut ve arkadaşları (2011) etkileşim ortağının aşına olunan anne ve diğer çocuk annelerinin oluşturduğu etkileşim ortamında, OSB olan çocuklar ve ebeveynlerinin etkileşimsel davranışlarını inceledikleri araştırmalarında, dikkat çekici bir biçimde anneler arasında kendi çocukları ile diğer çocuğa yönelik sosyal etkileşim ve yanıtlayıcı davranışlar sergileme sıklığı bakımından farklılık gözlenmediğini, annelerin diğer çocuğa yönelik daha az yönlendirici davranışlar sergilediklerini ortaya çıkarmışlardır. Öte yandan, OSB olan çocuklarda, ebeveyn ile çocuk arasındaki etkileşim sürecinde çocuk ve anneye ilişkin bazı değişkenlerin varlığı bilinmektedir (Baxter ve ark., 2007). OSB olan çocukların davranışları ile ebeveyn davranışları arasındaki ilişkiyi inceleyen ilgili araştırmalara bakıldığında, ebeveynlerin etkileşimsel davranışlarının, otizmden etkilenme düzeyi (Ekas ve Whitman, 2010), sosyal etkileşim kurma sınırlılıkları ve tekrarlayıcı davranışlar gibi otizm semptomlarının şiddeti (Johnson, 2001) ile ilişkili olduğu belirlenmiştir. Dolayısıyla, ilgili araştırmalar çerçevesinde, OSB olan çocuklarda ebeveyn ile çocuk arasındaki etkileşim sürecinde karşılıklı olarak birbirlerini etkileyen, çocuk ve anneye ilişkin etkileşimsel davranış sergileme stili ve düzeylerine ilişkin otizmden etkilenme düzeyi değişkeninin bulunması nedeniyle, bu değişkenin proaktif bir süreç olan ebeveyn-çocuk etkileşiminde ebeveyn ile çocuğun karşılıklı olarak sergiledikleri etkileşimsel davranışlar üzerinde yansımaları olması beklenmektedir.

1970'lerden bu yana yürütülen araştırmalar duyarlılık, yanıtlayıcılık, liderlik, başarı odaklı olma, etkileşimde sıcak olma ve keyif alma süreci gibi ebeveyn özelliklerini çocuğun farklı alanlardaki gelişimi ile ilişkili olduğunu göstermektedir. Örneğin, yaşamın ilk iki yılındaki anne yanıtlayıcılığının 3 yaşında, çocuğun dil becerilerinin gelişimi, işbirliği, uyum ve düşük düzeyde problem davranış sergilemesinin belirleyicisi olduğu belirlenmiştir (Baker, Messinger, Lyons ve Grantz, 2010). Ayrıca günlük rutin içindeki ebeveyn-çocuk etkileşiminde olumlu davranış yönetimi ile dil desteği arasında yakın bir ilişki vardır. Düşük yanıtlayıcılık düzeyine sahip olan anneler çocuklarının davranışlarını kontrol etmekte zorlanabilmekte ve çocuklarına zengin bir dil çevresi sağlayamayabilmektedirler (Diken, 2012).

Erken çocukluk döneminde ebeveynin katılımını gerektiren aile merkezli müdahale uygulamalarının OSB olan çocukların gelişimleri üzerindeki etkililiğinin bilinmesinin yanı sıra ebeveyn ile çocuk etkileşiminin değerlendirilmesi, ebeveynlerin OSB olan çocuklarının iletişimsel problemlerini, sosyal etkileşim kurma sınırlılıkları veya tekrarlayıcı davranışlarını uygulamacılara göre daha fazla gözleme fırsatı olan (Griffith, Hastings, Nash ve Hill, 2010), ve çocukları hakkında temel bilgileri sağlayan kişiler olması (Bennett ve ark., 2012) nedeniyle önem taşımaktadır. Ebeveyn-çocuk etkileşiminin incelendiği değerlendirme türlerinden biri derecelendirme ölçeklerine dayalı değerlendirmedir. Derecelendirme ölçeklerinin, kolay kullanım, hızlı uygulama ve kolay puanlama gibi avantajları olduğu bildirilmektedir (Diken, 2009). Ebeveyn-çocuk etkileşimini değerlendirmek amacıyla, bu çalışmada kullanılan ve ilgili alanda yaygın olarak kullanılan araçlar arasında olduğu bildirilen (Diken, 2009), Türkiye’de Diken (2009) tarafından Türkçe’ye uyarlanan değerlendirme araçlarından biri Ebeveyn Davranışını Derecelendirme Ölçeği (MBRS; Maternal Behavior Rating Scale; Mahoney, 1999), diğeri ise Çocuk Davranışını Değerlendirme Ölçeği’dir (CBRS; Child Behavior Rating Scale; Mahoney ve Wheeden, 1999).

Son yıllarda Türkiye’de, ebeveyn-çocuk etkileşimini inceleyen çalışmaların sayısı artmakla birlikte, gelişimsel yetersizliği olan çocuklar ile ebeveynlerinin etkileşimlerini inceleyen çalışmalarının sayısının sınırlı olduğu görülmektedir. Bu çalışmada kullanılan veri toplama araçları ve çalışma grubunda OSB olan çocuk ve ebeveynlerin bulunması açısından benzer özellikler gösteren, anne-çocuk etkileşimini inceleyen araştırmalar bulunmaktadır. Örneğin, Diken (2012), 148 Türk annenin özel gereksinimli çocukları (gecikmiş dil ve konuşma, hafif düzeyde zihinsel yetersizlik ve otistik bozukluk gösteren çocuklar) ile karşılıklı etkileşimsel davranışlarını incelemiştir. Annelerin çocukları ile etkileşimleri video kaydına alınmış, kaydedilen video kayıtları Ebeveyn Davranışını Değerlendirme Ölçeği-Türkçe Versiyonu (EDDÖ-TV; Diken, 2009) ve Çocuk Davranışını Değerlendirme Ölçeği-Türkçe Versiyonu (ÇDDÖ-TV; Diken, 2009) ile analiz edilmiştir. İlgili araştırmanın bulguları, EDDÖ-TV’de yer alan duyarlı olma, pekiştirme kullanma, yönlendirici olma ve etkileşim hızı davranışlarında ve ÇDDÖ-TV’de yer alan çocukların etkileşimsel davranışlarında gruplar arası fark olduğunu ortaya çıkararak, OSB olan çocukların anneleri ile olan etkileşimlerinde, diğer özel gereksinimli çocuklara göre daha düşük skorlar elde ettiklerini göstermiştir. Diğer bir benzer çalışmada ise Diken ve Mahoney (2013), OSB olan çocuğa sahip olan 50 Türk annenin çocukları ile etkileşimlerdeki karşılıklı etkileşimsel davranışlarını ve çocukların etkileşimsel davranışlarının annelerin etkileşimsel davranışları ile ilişki düzeyini incelemiştir. Araştırma sonunda, OSB olan çocuğa sahip olan Türk ebeveynlerin yüksek düzeyde yönlendirici etkileşim stiline sahip oldukları ortaya koyulurken, çocukların etkileşimsel katılım düzeyleri ile ebeveynlerin yanıtlayıcılık düzeylerinin olumlu yönde ilişki olduğunun belirlenmesi, araştırmanın dikkat çekici bulguları arasındadır. Bunun yanı sıra, OSB olan çocuğa sahip olan annelerin, etkileşimlerinde çocuklarının etkileşim stiline uyum sağladıkları yönünde ortaya çıkan ilgili araştırmaların bulguları, yeni araştırma sorularını ortaya çıkarmakta ve erken çocukluk döneminde bulunan OSB olan çocukların ebeveynleri ile olan etkileşimlerinin otizmden etkilenme derecesi gibi farklı değişkenler açısından incelenmesini de gerekli kılmaktadır.

Erken çocukluk döneminde normal gelişim gösteren küçük çocuklar ile yürütülen çalışmalar ebeveyn-çocuk etkileşiminin önemine vurgu yapmaktadır (Baker ve ark., 2010). Ebeveyn-çocuk etkileşiminin gözlenmesi sonucunda elde edilecek bilgiler, çocuklarının doğal ortamında ebeveynlerin, gelişimi desteklemede etkili kılan özelliklerinin belirlenmesine hizmet edebilir (Mahoney ve Wheeden, 1997). Ayrıca erken dönemde ebeveyn-çocuk etkileşimi, OSB riski taşıyan küçük çocuklarda, kazanımların en üst düzeye çıkarılmasında kilit rol oynayabilir (Dawson, 2008). Bu nedenle ebeveyn ile çocuğun sosyal etkileşiminin gözlenmesi, eğitsel tanılama ve müdahale planlaması açısından çok önemlidir (Elder ve Goodman, 1996). Buna karşın, Türkiye’de OSB olan çocukların ebeveynleri ile olan etkileşimlerini, ebeveyn ve çocuk etkileşimsel davranışları açısından inceleyen çalışmaların sayısı oldukça sınırlıdır (Örn., Diken, 2012, Diken ve Mahoney, 2013). Ayrıca otizmden etkilenme düzeyinin ebeveynlerin davranışları ile ilişkili olması açısından önemli olduğu düşünüldüğünde (Ekas ve

Whitman, 2010), OSB'den etkilenme düzeyi kontrol altına alınarak, OSB olan çocuklar ve ebeveynlerinin etkileşimsel davranışlarının incelenmesinin, OSB olan çocuklarda ebeveyn ile çocuk etkileşimine yönelik yansımalarının ortaya çıkarılması açısından gerekli olduğu düşünülmektedir. Ek olarak, Türkiye'de OSB'den etkilenme düzeyi kontrol altına alınarak, OSB olan çocuklar ve ebeveynlerinin etkileşimsel davranışlarının incelendiği bir araştırma bulunmamaktadır. OSB olan çocuklar ebeveynlerinin karşılıklı olarak etkileşimsel davranışlarının belirlenmesinin, OSB olan çocuklar ile ebeveynlerinin etkileşimlerinin daha iyi anlaşılmasının yanı sıra erken çocukluk döneminde özel eğitim alanında çalışan uygulamacılara ve OSB olan çocuklara yönelik aile merkezli müdahale uygulamalarının planlanması ve sürdürülmesine yönelik bilgi sağlayacaktır. Ayrıca, farklı bir kültürde OSB olan çocuklar ve ebeveynlerinin etkileşimsel davranışlarının niteliğinin belirlenmesinin, ebeveyn-çocuk etkileşimi ile ilgili alan yazına ilişkin bilimsel görüş sunma açısından katkı sağlaması beklenmektedir. Bu doğrultuda, bu araştırmanın genel amacı ciddi düzeyde OSB olan çocuklar ile annelerinin etkileşimsel davranışlarının anne-çocuk etkileşimi açısından incelenmesidir. Bu amaç doğrultusunda izleyen sorulara yanıt aranmıştır:

1. Yapılandırılmamış serbest oyun bağlamındaki anne-çocuk etkileşiminde, Türk annelerinin ciddi düzeyde OSB olan çocuklarına yönelik etkileşimsel davranışları ne düzeydedir?
2. Yapılandırılmamış serbest oyun bağlamındaki anne-çocuk etkileşiminde, ciddi düzeyde OSB olan Türk çocuklarının annelerine yönelik etkileşimsel davranışları ne düzeydedir?

Yöntem

Katılımcılar

Araştırmanın çalışma grubunu, İstanbul ve Isparta illeri'nde yer alan Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı Otistik Çocuklar Eğitim Merkezleri ve Özel Özel Eğitim Okulları'na devam eden, ilgili devlet ve tıp fakültesi hastaneleri tarafından yapılmış olan tıbbi tanılama ile rehberlik ve araştırma merkezleri tarafından yapılmış olan eğitsel tanılama ve değerlendirilmeleri sonucunda "*otizm spektrum bozukluğu*" tanısına sahip oldukları belirlenen 40 çocuk ile birincil bakım verenleri durumundaki anneleri oluşturmaktadır. Çalışma grubuna dahil edilen çocukların, a) kronolojik yaş olarak 30-72 ay aralığında olması, b) otizm spektrum bozukluğu tanısı almış olması, c) çalışma grubunda yer alan çocukların otistik bozukluk derecesinin ileri düzeyde olması yönünde ilgili değişkenin kontrol altına alınması amacıyla ileri derecede otistik bozukluk belirtileri gösteriyor olması ve d) başka bir engelının olmaması; annelerin ise a) birincil bakım veren kişi olması b) çalışmaya katılmaya gönüllü olması; araştırmanın çalışma grubunu oluşturmaya yönelik olarak temel seçim ölçütleri olarak belirlenmiştir. Bu doğrultuda araştırmaya katılan OSB olan çocukların, 4'ü kız, 36'sı erkek olup, katılımcıların yaş aralığı 30-72 ay arasındadır ($\bar{X}=45.27$, $ss= 8.2$). Ayrıca katılımcı annelerin 5'i okuma yazma bilmezken, 13'ü ilköğretim, 10'u lise ve 12'si üniversite düzeyinde eğitime sahiptirler. Çalışma öncesinde, araştırmacılar tarafından, çalışma grubuna dahil edilmesine karar verilmeden önce, ilgili kurumlarca OSB tanısı almış olan çocukların, birincil bakım verenleri olmak kaydıyla ebeveynleri ve devam ettikleri ilgili özel eğitim kurumlarındaki öğretmenleri ile önceden geliştirilen bilgi formu doldurularak görüşme yapılmıştır. Yapılan görüşme sonucunda, ebeveyn ve öğretmen raporları doğrultusunda, çalışma grubunu oluşturmaya yönelik temel seçim ölçütlerinden, çocukların buldukları kronolojik yaş bilgisi, OSB tanısı almış olması, başka bir engelının olmaması doğrulanmıştır. Temel seçim ölçütlerinden diğeri olan, çalışma grubuna dahil edilmesine karar verilen çocukların ileri derecede otistik bozukluk belirtileri gösterip göstermediğinin belirlenmesi için, Gilliam Otistik Bozukluk Derecelendirme Ölçeği-2-Türkçe Versiyonu (GOBDÖ-2-TV; Diken, Ardic, Diken ve Gilliam, 2012) uygulanmıştır. Devam eden bölümde, veri toplama araçları ve uygulama süreci ile ilgili bilgiler sunulmuştur. Bu ölçeğin uygulanması sonucunda, ölçek karar rehberi doğrultusunda çalışma grubunda yer alan tüm OSB olan çocuklarda "*otistik bozukluk görülme olasılığının oldukça yüksek olduğu*" belirlenmiştir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada verilerinin toplanılması amacı ile Ebeveyn Davranışını Değerlendirme Ölçeği (EDDÖ) ve Çocuk Davranışını Değerlendirme Ölçeği (ÇDDÖ) veri toplama araçları kullanılmıştır.

Ebeveyn Davranışını Değerlendirme Ölçeği (EDDÖ). EDDÖ (Mahoney 2008), ebeveynlerin çocukları ile olan etkileşimsel davranışlarını değerlendirmek amacıyla geliştirilen 5'li likert tipi bir derecelendirme ölçeğidir (Diken, 2009). Mahoney (2008) tarafından günümüze kadar EDDÖ maddeleri revize edilmiş ve Diken (2009) tarafından ölçeğin Türkiye'de geçerlik ve güvenirlik çalışmaları yapılmıştır.

EDDÖ'nin 3 alt başlıkta 12 maddeden oluştuğu Diken (2009) tarafından bildirilmiştir. Bu doğrultuda Duyarlı-Yanıtlayıcı olma başlığı altında, duyarlı olma, yanıtlayıcı olma, etkili olma ve yaratıcı olma; Duygusal İfade Edici Olma başlığı altında; kabullenme, keyif alma, sözel pekiştirme kullanma, sıcak olma ve duygusal ifade edici olma; Başarı Odaklı-Yönlendirici Olma başlığı altında, başarı odaklı olma, yönlendirici olma ve etkileşim hızı maddeleri yer almaktadır (Diken, 2009).

Çocuk Davranışını Değerlendirme Ölçeği (ÇDDÖ). ÇDDÖ, çocukların temel ya da etkileşimsel davranışlarını değerlendirmek amacıyla geliştirilmiş (Mahoney ve Wheeden, 1999) ve Diken (2009) tarafından Türkçeleştirilmiştir. ÇDDÖ'de çocuğun etkileşimsel davranışlarını değerlendiren 5'li likert tipi 7 madde bulunmaktadır (Diken, 2009). Bu doğrultuda Dikkat başlığı altında, dikkat, devamlılık, katılım ve işbirliği maddeleri yer alırken, Başlatma başlığı altında, başlatma, ortak dikkat ve duygusal durum maddeleri yer almaktadır (Diken, 2009).

Veri Toplama Süreci

Bu araştırmada, OSB olan çocukların otistik bozukluk belirtileri gösterme derecesini belirlemek amacıyla, çalışma grubunda bulunan çocukların streotipik, iletişim ve sosyal etkileşimsel davranışları, Gilliam Otistik Bozukluk Derecelendirme Ölçeği (GOBDÖ) ile değerlendirilmiştir. Bu araştırmada, ölçeğin uygulanması sürecinde, OSB olan çocukları en iyi tanıyan ve bakımları ile günlük rutin içinde en fazla ilgilenen bireylerin anneleri olduğu düşünülerek, ölçek formunu annelerin doldurulması istenmiştir. Ölçek formunda bulunan, annelerin anlamadıkları davranışlara ilişkin araştırmacılar tarafından sözel destek sunularak davranışlar açıklanmıştır. Tablo 1'de, bu ölçeğin uygulanması sonrasında yapılan analizler doğrultusunda elde edilen betimsel bilgiler sunulmuştur.

Tablo 1

Çalışma grubunda bulunan OSB olan çocukların sahip olduğu otistik bozukluğun derecelendirilmesine ilişkin betimsel veriler.

Değişkenler	\bar{X}	SS	Xmin-Xmax
Kronolojik Yaş	45.2	8.2	30-72
GOBDÖ-2-TV- Alt Ölçek Standart Puan	10.9	3.8	7-19
GOBDÖ-2-TV – Otistik Bozukluk İndeksi	106.3	19.1	85-147

GOBDÖ-2-TV: Gilliam Otistik Bozukluk Derecelendirme Ölçeği-2-Türkçe Versiyon

Tablo 1'deki betimsel veriler, GOBDÖ-2-TV ölçek formunun (Diken, 2010) uygulanmasına dayalı olarak sunulmuştur. Tablo 1'e bakıldığında; GOBDÖ-2-TV- ölçeğinin uygulanması sonucunda, OSB olan çocukların ulaştıkları alt ölçek standart puan ortalamaları ($\bar{X}=10,9$), ranj değerleri ($X_{min}-X_{max}= 7-19$), ile otistik bozukluk indeks değeri ortalamaları ($\bar{X}=106,3$) ve ranj değerleri ($X_{min}-X_{max}=85-147$) olarak görülmektedir. Tablo 1'de sunulan, ölçeğin alt ölçek standart puan ve otistik bozukluk indeks değerlerine ilişkin verilere göre, ölçeğin karar rehberi doğrultusunda, bu araştırmada çalışma grubunda yer alan tüm çocuklarda otistik bozukluk görülme olasılığının oldukça yüksek olduğu belirlenmiştir.

Etkileşim Kayıtlarının Alınması

Ebeveyn-Çocuk etkileşim kayıtlarının alınması sürecinde, çalışma grubuna dahil edilen anne-çocuk çiftlerinin etkileşimleri, ortalama 15 dakika süreyle video kaydına alınmıştır. Kayıtlar ev ve/veya kurum ortamında bağımsız bir odada gerçekleştirilmiştir. Kurum ortamında gerçekleştirilen kayıtlarda, sınıfın tabanına halı serilerek, etkileşimlerin yerde gerçekleştirilmesine olanak verilmiştir. Ayrıca anne-çocuk çiftinin masa başı etkileşimine olanak vermek için çocukların fiziksel özelliğine uygun bir masa ve iki sandalye bulundurulmuştur.

Etkileşim kayıtlarının alınmasında kullanılan oyuncaklar; araştırmacılar tarafından çocukların sergileyebilecekleri, sırasıyla manipulatif, işlevsel ve sembolik oyun gibi farklı oyun davranışları gelişim düzeylerine göre uygun çeşitlilik içeren bir set olarak hazırlanmıştır. Ayrıca, bu oyuncak seti, tüm çocuklar ile annelerinin etkileşim süreçlerinde aynı olarak kullanılmış olan bir oyuncak seti olup, kayıt esnasında etkileşim ortamında bir sepet içerisinde bulundurulmuştur. Bu sette temel olarak; bol resimli kitaplar, takma çıkarmalı oyuncaklar (yap-bozlar, iç içe geçen bloklar ve kovalar), kurmalı arabalar, bebek ve beşik, tarak, 3'lü vagonlu tren, çiftlik hayvanları maketleri, mutfak araç-gereçleri ve telefon bulundurulmuştur. Annelere kayıt öncesinde, etkileşim kayıtlarının serbest oyun bağlamında alınacağı, bu süreçte etkileşim sırasında kendilerine herhangi bir müdahalede bulunulmayacağı belirtilmiş ve annelere '*Çocuğunuzla evde nasıl oynuyorsanız aynen öyle oynayın*' sözel yönergesi verilmiştir.

Etkileşim Kayıtlarının Kodlanması ve Kodlayıcılar Arası Güvenirlik

Etkileşim kayıtlarının kodlanması ve kodlayıcılar arası güvenirliliğin sağlanması için, etkileşim kayıtları, iki kodlayıcı tarafından EDDÖ ve ÇDDÖ Türkçe versiyonları kullanılarak kodlanmıştır. Anne-çocuk etkileşim kayıtlarının kodlanmasına geçilmeden önce araştırmacılar, kodlama ile ilgili bilgi ve deneyim sahibi olan Özel Eğitim ABD'de görevli bir araştırma görevlisi tarafından eğitim sürecinden geçirilmişlerdir. EDDÖ ve ÇDDÖ'nin eğitim sürecinde kodlayıcılar arasında %80 görüş birliği sağlandığı zaman, birinci kodlayıcı kayıtların tümünü kodlamaya başlamıştır. İkinci kodlayıcı ise kayıtların % 25'ini kodlamıştır. Kodlayıcılar arası güvenirlilik verisi " $\text{Görüş birliği} / \text{Görüş birliği} + \text{Görüş ayrılığı} \times 100$ " formülü (Kırcaali-İftar, ve Tekin, 1997) ile elde edilmiştir. Görüş birliğinin %80'in altında olduğu durumlarda kayıtlar iki kodlayıcı tarafından birlikte izlenmiş ve uzlaşılmayan maddelerde görüş birliği sağlanmıştır. Bu araştırma için kodlayıcılar arası güvenirlilik %92 olarak hesaplanmıştır.

Verilerin Analizi

Kodlanan verilerin analizinde, betimsel istatistik yöntemleri kullanılarak, amaç doğrultusunda, puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı, parametrik ve parametrik olmayan testler kullanılarak belirlenmiştir.

Bulgular

Ebeveynlerin OSB olan Çocuklarına Yönelik Etkileşimsel Davranışlarına İlişkin Bulgular

Ebeveynlerin (n=40) OSB olan çocuklarına yönelik etkileşimsel davranışları EDDÖ-TV kullanılarak değerlendirilmiş, ölçeğe ait maddelerin aritmetik ortalamalarının alınması sonucunda ortaya çıkan bulgular Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2

EDDÖ-TV Ölçeğine Ait Maddelerin Aritmetik Ortalamaları

EDDÖ-TV	N	\bar{X}	Sh _x	SS
Duyarlı-Yanıtlayıcı Olma				
1. Duyarlı Olma	40	2.1	.092	.579
2. Yanıtlayıcı Olma	40	2.1	.131	.829
3. Etkili Olma	40	2.4	.105	.662
4. Yaratıcı Olma	40	2.2	.129	.813
Duygusal İfade Edici Olma				
1. Kabullenme	40	2.5	.101	.641
2. Keyif Alma	40	2.7	.132	.834
3. Sözel Pekiştireç Kullanma	40	3.3	.159	1.006
4. Sıcak Olma	40	2.6	.164	1.037
5. Duygusal İfade Edici Olma	40	2.7	.131	.829
Başarı Odaklı-Yönlendirici Olma				
1. Başarılı Odaklı Olma	40	3.1	.159	1.011
2. Yönlendirici Olma	40	3.8	.155	.981
3. Etkileşim Hızı	40	2.6	.138	.876

Tablo 2, duyarlı-yanıtlayıcı olma alt ölçeği açısından incelendiğinde, ebeveynlerin, OSB olan çocuklarının oyun ilgileri ve başlattığı ya da oynadığı etkinliklere karşı düşük düzeyde duyarlı oldukları, çocuğun ilgi ve davranışlarının ara sıra göz önüne aldıkları ve çocuğun davranışlarını gözlemleme konusunda sınırlılıkları olduğu görülmektedir ($\bar{X}=2.15$, $ss=.579$). Ebeveynlerin davranışları, çocuklarının davranışlarına verdiği tepkilerin destekleyiciliği, tutarlılığı ve sıklığı, bir başka deyişle yanıtlayıcılıkları bağlamında değerlendirildiğinde, araştırma sonuçları ebeveynlerin yanıtlayıcı olmadıklarını ($\bar{X}=2.08$, $ss=.829$) göstermektedir. Bu bağlamda, araştırmada serbest oyun etkileşimleri sırasında, ebeveynlerin tepkileri çocukların etkinliğini durduracak ya da yapmayı planladığı bir durumdan daha farklı bir durumu yapmaya yönlendirecek kadar destekleyici nitelikte olmadığı görülmüştür. Ebeveynlerin, çoğunlukla çocuğu iletişim ya da etkinliğe katma ve işbirliği sağlamada ve sürdürmede etkisiz oldukları ($\bar{X}=2.35$, $ss=.622$) araştırma bulguları arasındadır. Ayrıca, ebeveynlerin çocuğun dikkatini çekebilecek sınırlı yollar buldukları ve etkileşimler sırasında uzun dönemli durgunluk, sık sık kendini tekrar etme eğilimleri olduğu görülmektedir ($\bar{X}=2.18$, $ss=.813$).

Bulgular, duygusal ifade edici olma alt ölçeği açısından incelendiğinde, ebeveynlerin kabullenme düzeylerinin düşük olduğu ($\bar{X}=2.50$, $ss=.641$), çocuklarının henüz yapamadıkları ya da cevaplayamadıkları durumlarda bir miktar baskı yaptıkları görülmektedir. Ebeveynlerin çocuklarla gerçekleştirdiği etkileşimlerde nadiren keyif aldıkları ($\bar{X}=2.65$, $ss=.834$), verilebilecek çoğu durumda orta düzey sözel pekiştireç kullandıkları ($\bar{X}=3.25$, $ss=1.006$) ve düşük düzeyde sıcak oldukları ($\bar{X}=2.55$, $ss=1.037$), olumlu duygularını düşük yoğunlukta dokunarak ya da sesle ifade ettikleri görülmektedir. Ayrıca ebeveynlerin çocuğa yönelik duygusal tepkileri ve iletişim eğilimlerine yönelik sonuçlar incelendiğinde, ebeveynlerin düşük düzeyde ifade edici oldukları, etkileşim süresince çocukla arada sırada iletişim kurdukları ve ebeveynlerin vücut dilinin, sesinin niteliği, yüz ifadelerinin duygusuzdan nötre doğru bir özellik sergilediği bulgulanmıştır ($\bar{X}=2.68$, $ss=.829$).

Tablo 2, başarı odaklı ve yönlendirici olma alt ölçeği açısından incelendiğinde, ebeveynlerin orta düzeyde başarı odaklı oldukları ($\bar{X}=3.05$, $ss=1.011$), çocuklarının duyu/motor/bilişsel başarısını sağlamada orta düzeyde baskı yaptıkları araştırma bulguları arasındadır (örn.; fiziksel kontrol sağlama davranışlarının yüksek olması). Ayrıca ebeveynlerin, dengeli bir şekilde çocuğun kendini yönetmesine izin verme ve doğrudan öneri ve yönlendirme yapma eğiliminde oldukları ve yönlendirmeye hazır bir şekilde etkinlik seçimlerini etkilemeye

çalıştıkları, bir başka deyişle orta düzeyde yönlendirme ($\bar{X}=3.75$, $ss=.981$) yaptıkları bulgulanmıştır. Ebeveynlerin etkileşimlerinin hızı yavaş olarak betimlenmiş ve ebeveynin aktif bir katılımdan durgun bir duruma geçebilen tutarsız bir tempo sergiledikleri bulgulanmıştır ($\bar{X}=2.55$, $ss=.87$).

OSB olan Çocukların Annelerine Yönelik Etkileşimsel Davranışlarına İlişkin Bulgular

OSB olan çocukların ($n=40$) ebeveynlerine yönelik etkileşimsel davranışları ÇDDÖ-TV kullanılarak değerlendirilmiş ve araştırma sonucunda ortaya çıkan bulgular Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3

ÇDDÖ-TV Ölçeğine Ait Maddelerin Aritmetik Ortalamaları

ÇDDÖ-TV	N	\bar{X}	Sh $_{\bar{x}}$	ss
Dikkat				
1. Dikkat	40	2.5	.152	.960
2. Devamlılık	40	2.4	.151	.955
3. Katılım	40	2.5	.156	.986
4. İşbirliği	40	2.1	.121	.768
Başlatma				
1. Başlatma	40	1.2	.136	.862
2. Ortak Dikkat	40	2.2	.119	.758
3. Duygusal Durum	40	2.3	.156	.986

Bulgular OSB olan çocukların etkinliğe verdiği dikkatin derecesini değerlendirmek için incelendiğinde, çocukların düşük dikkat gösterdikleri genel olarak etkinliğe karşı dikkatsiz olarak tanımlanabileceklerini göstermektedir. Bu doğrultuda, çocuk etkinliğe bazen katılmakta, etkinlik sırasında pasif veya etkinlik sırasında değişen etkinliklere yönebilir olarak tanımlanmaktadır ($\bar{X}=2.48$, $ss=.960$). Çocukların etkinliğe katılma çabası değerlendirildiğinde, nadiren davranışın tekrarını sergiledikleri ve zorlandıklarında ikinci bir girişimde nadiren buldukları şekilde betimlenerek, düşük devamlı oldukları ($\bar{X}=2.40$, $ss=.955$) bulgulanmıştır. OSB olan çocukların düşük katılım gösterdikleri, etkinliğin büyük kısmında etkinliğe katılmaktan memnun görünmedikleri ve etkileşim süresince genelde pasif oldukları ($\bar{X}=2.45$, $ss=.986$) araştırma bulguları arasındadır. Çocukların işbirliği, bir başka deyişle yetişkinin istek ve önerilerine uyum dereceleri incelendiğinde, çocukların düşük işbirliği etkileşim davranışları sergiledikleri, etkileşimin büyük bir kısmında işbirliği yapmadıkları belirtilmiştir ($\bar{X}=2.03$, $ss=.768$). Bu bağlamda, çocuk yetişkinin önerilerini görmezden gelen ve etkileşim sırasında kullanılan araç gereçleri iterek ve/veya fırlatarak işbirliğini reddeden olarak tanımlanmaktadır.

Bulgular, otizmden etkilenmiş çocukların etkinliği başlatma derecesi açısından incelendiğinde, çocukların etkinlik başlatma girişiminde bulunmadıkları, etkinlik süresince pasif, hareketsiz ya da sadece yetişkinin isteklerine yanıt vermekle ilgilenen, çok düşük başlatma derecesine ($\bar{X}=1.98$, $ss=.862$), sahip oldukları bulgulanmıştır. Çocukların yetişkin ile iletişim başlatmada düşük ortak dikkat davranışları sergiledikleri belirlenmiştir ($\bar{X}=2.20$, $ss=.758$). Ek olarak etkileşim sürecinde, çocukların duygusal durumları düşük olarak bulgulanmıştır. Bununla birlikte, çocukların etkileşimden keyif alma düzeylerinin düşük olduğu ($\bar{X}=2.55$, $ss=.986$), ortaya çıkmıştır. Ayrıca etkileşim süresince çocuklar sıkıntılı görünmezlerken, birkaç kez sıkıntılı olduğu anlar gözlemlenmiştir.

EDDÖ, ÇDDÖ ve Otistik Bozukluk İndeksi (OBİ) Değişkenleri Arasındaki İlişkiye İlişkin Bulgular

Tablo 4

Ölçekler ve Otistik Bozukluk İndeksi (OBİ) Değişkenleri Arasındaki Korelasyon Matrisi

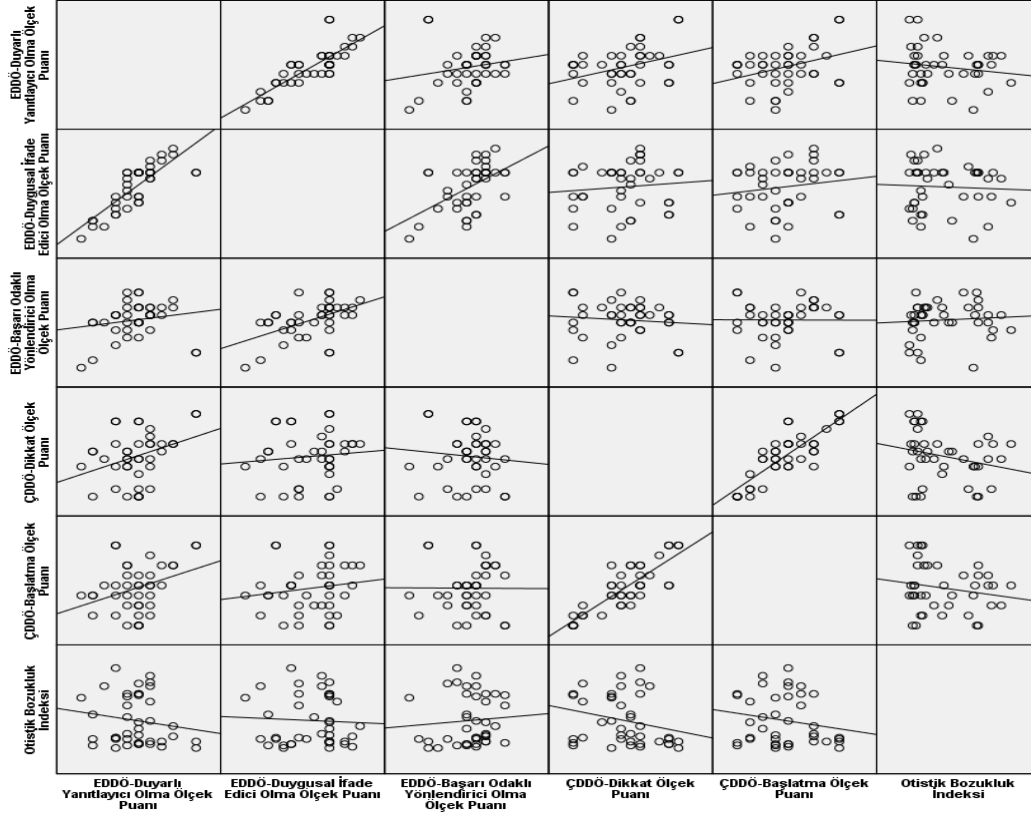
	Otistik Bozukluk İndeksi	EDDÖ-Duyarlı Yanıtlayıcı Olma Ölçek Puanı	EDDÖ-Duygusal İfade Edici Olma Ölçek Puanı	EDDÖ-Başarı Odaklı Yönlendirici Olma Ölçek Puanı	ÇDDÖ-Dikkat Ölçek Puanı	ÇDDÖ-Başlatma Ölçek Puanı
Otistik Bozukluk İndeksi	1.000	-.098	-.031	.133	-.247	-.114
EDDÖ-Duyarlı Yanıtlayıcı Olma Ölçek Puanı	-.098	1.000	.833**	.278	.328*	.262
EDDÖ-Duygusal İfade Edici Olma Ölçek Puanı	-.031	.833**	1.000	.552**	.115	.178
EDDÖ-Başarı Odaklı Yönlendirici Olma Ölçek Puanı	.133	.278	.552**	1.000	-.083	.124
ÇDDÖ-Dikkat Ölçek Puanı	-.247	.328*	.115	-.083	1.000	.794**
ÇDDÖ-Başlatma Ölçek Puanı	-.114	.262	.178	.124	.794**	1.000

* $p < .05$, ** $p < .01$

Tablo 4’te yer alan korelasyon matrisindeki ilişkilerin tümü Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Katsayısı ile hesaplanmıştır. Tablo 4 incelendiğinde Otistik Bozukluk İndeksi ile hem EDDÖ hem de ÇDDÖ alt ölçekleri arasındaki korelasyonların $-.247$ ile $.133$ arasında olduğu ve anlamlı olmadığı görülmektedir. Bu sonuç doğrultusunda Otistik Bozukluk İndeksi ile EDDÖ ve ÇDDÖ alt ölçekleri arasında bir ilişki bulunmamaktadır.

EDDÖ alt ölçekleri arasındaki ilişkiler incelendiğinde Duygusal İfade Edici Olma Alt Ölçeği ile Duyarlı Yanıtlayıcı Olma Alt Ölçeği arasında yüksek düzeyde, pozitif ve anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ($r=.833$, $p<.01$). Benzer şekilde Duygusal İfade Edici Olma ve Başarı Odaklı Yönlendirici Olma Alt Ölçekleri arasında orta düzeyde, pozitif ve anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ($r=.552$, $p<.01$).

ÇDDÖ alt ölçekleri arasındaki ilişkiler incelendiğinde Dikkat Alt Ölçek puanı ile Başlatma Alt Ölçek puanı arasında yüksek düzeyde, pozitif ve anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ($r=.794$, $p<.01$). Bahsedilen değişkenler arası ilişkilere ait saçılım diyagramları matrisi Şekil 1’de gösterilmektedir.



Şekil 1. Değişkenler Arası İlişkilere Ait Saçılım Diyagramları Matrisi

Şekil 1 incelendiğinde, alt ölçekler arasındaki ilişkilerin anlamlı olduğu, alt ölçekler arasında çizilen saçılım doğrusunun yüksek eğimli olduğu görülmektedir.

Tartışma

Bu araştırmanın genel amacı, birincil bakım verenleri olarak anneleri ile ciddi düzeyde OSB olan (CDOSB) çocukların etkileşimlerinin, çocuklar ile annelerinin etkileşimsel davranışları açısından incelenmesi olmuştur. Araştırma sonunda, çalışma grubunda yer alan CDOSB olan çocuk annelerinin, çocukları ile olan etkileşimlerinde, çocuklarının oyun ilgileri ve başlattığı ya da sürdürdükleri oyun bağlamındaki etkileşimlerinde düşük düzeyde duyarlılık davranışları sergiledikleri ve çocuklarının ilgi ve davranışlarını ara sıra göz önüne aldıkları ve çocuklarının davranışlarını gözleme konusunda sınırlılıkları olduğu bulgularına ulaşılmıştır. Ayrıca, bu araştırma sonunda, annelerin CDOSB olan çocuklarının davranışlarına verdiği tepkilerin destekleyiciliği, tutarlılığı ve sıklığı açısından düşük düzeyde yanıtlayıcılık davranışları sergiledikleri belirlenmiştir. Diken (2012) ile Diken ve Mahoney (2013), OSB olan çocuk annelerinin çocukları ile olan etkileşimlerini, EDDÖ ile annelerin etkileşimsel davranışları açısından değerlendirmişler ve bu araştırmanın bulgularını destekleyici nitelikte OSB olan çocuk annelerinin, çocukları ile olan etkileşimlerinde düşük düzeyde duyarlılık ve yanıtlayıcılık davranışları sergilediklerini ortaya koymuşlardır. Spiker ve arkadaşları da (2002), bu araştırmanın bulguları ile tutarlı olarak, OSB olan çocuğa sahip olan ebeveynlerin çocukları ile olan etkileşimlerinde, etkileşimi destekleme ve sürdürmelerinin zor olabileceğini ifade etmişlerdir. Dolayısıyla, bu araştırmanın çalışma grubu ile ilişkili olarak, otistik bozukluk davranışlarının düzeyinin kontrol altına alınması durumunda, CDOSB olan çocuk ebeveynlerinin duyarlılık ve yanıtlayıcılık düzeylerinin düşük düzeyde olduğu

söylenbilir. Önceki araştırma bulgularını destekler nitelikte (Yoder ve Warren, 1998), yanıtlayıcılık düzeyinin düşük olmasının ebeveyn-çocuk etkileşimi niteliğinin düşük olmasına neden olduğu göz önüne alındığında, otizmden etkilenme düzeyinin yüksek olması, ebeveyn-çocuk etkileşiminin niteliğini olumsuz yönde etkilediği ileri sürülebilir. Ayrıca, bu araştırma ile önceki araştırmaların bulguları (Ekas ve ark., 2010; Yoder ve ark., 1998) dikkate alındığında, annelerinin etkileşimsel davranışları açısından CDOSB olan çocukların, annelerinin düşük düzeyde yanıtlayıcılık davranışlarına maruz kaldıkları söylenebilir.

Bu çalışmada, duygusal ifade edicilik düzeyi açısından incelendiğinde annelerin çocukları ile olan etkileşimlerinde kabullenme, etkileşimlerinden keyif alma, etkileşimde sıcak olma ve çocukları ile etkileşimlerinde iletişimsel olarak duygusal ifade edicilik düzeylerinin düşük düzeyde olduğu, buna karşın sözel ödüllendirme davranışlarının orta düzeyde olduğu yönünde bulgular elde edilmiştir. Bu çalışmanın bulguları ile tutarlı olarak, benzer araştırmalarda (Diken, 2012; Diken ve Mahoney, 2013; Lemanek, Stone ve Fishel, 1993) OSB olan çocukların annelerinin, çocukları ile olan etkileşimlerinde kabullenme ve etkileşimde sıcak olma düzeylerinin düşük düzeyde olduğu bulgularına ulaşılmıştır. Diğer yandan, Diken (2012) ile Diken ve Mahoney (2013) bu çalışmadan farklı olarak, OSB olan çocuğa sahip olan annelerin, çocukları ile olan etkileşimlerinde etkileşimden keyif alma ve duygusal ifade edicilik düzeylerinin orta düzeyde olduğu, sözel pekiştirme kullanma düzeylerinin ise orta düzeyde olduğu bulgularına ulaşılmıştır. Bu doğrultuda, OSB olan çocuk annelerinin ciddi düzeyde otizmden etkilenme düzeyine sahip olan çocukları ile olan etkileşimlerinde, etkileşimden keyif alma ve duygusal ifade edicilik düzeylerinin düşük düzeyde olduğu söylenebilir. Destekleyici araştırma bulgularına gereksinim duyulmakla birlikte, bu çalışmada yer alan katılımcı çocukların CDOSB olan çocuklar olmaları nedeniyle, CDOSB olan çocuğa sahip olan ebeveynlerin, orta düzeyde sözel ödüllendirme etkileşim stiline sahip oldukları ileri sürülebilir.

Bu araştırma sonucunda elde edilen bu bulgular ile ilişkili olarak elde edilen diğer bir bulgu ise ciddi düzeyde otizmden etkilenmiş olan OSB olan çocuğa sahip olan annelerin çocukları ile olan etkileşimlerinde, çocuklarının etkileşim stiline uyum sağlama eğiliminde olmalarıdır. Bu bulgular doğrultusunda, benzer bir çalışmada, Diken'in (2012) de ileri sürdüğü gibi, OSB olan çocuk annelerinin duygusal ifade edici olma açısından sergiledikleri bu etkileşimsel davranışların, çocuklarının sahip olduğu otizmin doğasından kaynaklı olabileceği ve ilgili araştırmaların bulguları dikkate alındığında (Meirsschaut ve ark., 2011; Spiker ve ark., 2002), CDOSB olan çocuk annelerinin de, çocukları ile olan etkileşimlerinde çocuklarının etkileşim stiline uyum sağlama eğiliminde oldukları söylenebilir. Bu çalışmada elde edilen diğer bulgulara bakıldığında ise CDOSB olan çocuk annelerinin çocukları ile olan etkileşimlerinde, duygusal, motor ve bilişsel görevleri çocuklarının tamamlamasına ilişkin olarak orta düzeyde başarı odaklı oldukları, etkileşim sürecinde serbest oyun ortamında çocuklarının neyi nasıl yapacaklarına ilişkin genellikle etkileşim sürecinde çocuklarına yönelik olarak orta düzeyde yönlendirici etkileşim stiline sahip oldukları ortaya çıkmıştır. Alanyazında bu çalışmanın bulgularından farklı olarak, OSB olan çocuk annelerinin çocukları ile olan etkileşimlerinde dikkatlerini çekmek için yoğun olarak sözel uyaran sundukları (Doussard-Roosevelt ve ark., 2003) ve yüksek düzeyde yönlendirici etkileşim stiline sahip oldukları (Diken ve Mahoney, 2013; Watson, 1998) görülmektedir. Diğer yandan, benzer araştırmalara bakıldığında, bu araştırma bulguları ile benzer olarak, OSB olan çocuğa sahip olan annelerin, çocukları ile olan etkileşimlerinde orta düzeyde başarı odaklı oldukları (Diken, 2012; Diken ve Mahoney, 2013) ve orta düzeyde yönlendiricilik (Diken, 2012) etkileşim düzeylerine sahip oldukları görülürken, bu çalışmanın bulgularının aksine yönlendiricilik etkileşim düzeylerinin yüksek düzeyde (Diken ve Mahoney, 2013) bulgularına ulaşılmıştır. İlgili benzer araştırmalar açısından, bu çalışmada elde edilen diğer farklı bulgu ise annelerin etkileşim hızlarına ilişkin olmuştur. Diken (2012) ve Diken ve Mahoney (2013) OSB olan çocuk annelerinin çocukları ile olan etkileşim hızlarının orta düzeyde düzeyde olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Buna karşın, bu çalışmada ise OSB olan çocuk annelerinin çocukları ile olan etkileşim hızlarının düşük düzeyde olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Önceki benzer araştırmalarda (Diken, 2012; Diken ve Mahoney, 2013), bu çalışmaya benzer olarak, benzer bir gözlem süresi içinde ve gelişimsel olarak uygun oyuncakların bulunduğu serbest oyun ortamında anneleri ile OSB olan çocukların etkileşimlerinin değerlendirildiği dikkate alındığında, önceki araştırmalardan (Diken, 2012; Diken ve Mahoney, 2013) farklı olarak bu çalışmada, OSB olan çocuk

annelerinin çocukları ile olan etkileşimlerinde etkileşim hızlarının yavaş olması, bu çalışmada çalışma grubunda bulunan çocukların ciddi düzeyde otizmden etkilenmiş olmasından kaynaklanabilir. Bu doğrultuda, CDOSB olan çocuk annelerinin çocukları ile olan etkileşimlerinde, etkileşim hızlarının yavaş olduğu söylenebilir. Ancak, CDOSB olan çocukların annelerine ilişkin elde edilen bu bulguları destekleyici ileriki araştırmalara gereksinim duyulmaktadır. Bu çalışmada anneler açısından elde edilen bulgulara daha bütüncül ve detaylı bakılması, ileriki araştırma sorularına ihtiyaç duyulma nedenlerini daha da somutlaştırmaktadır. Örneğin, bu çalışmada, annelerin düşük düzeyde sergilediği, yaratıcı olma; çocuğun ilgisini sürdürmeye yönelik olan, devamlı olarak çocuğun durumu ve ihtiyaçları için tepkilerini çeşitlendirme çabası içinde etkililik niteliğinde olurken, yine annelerin düşük düzeyde sergilediği çocuğun durumuna ilişkin uygun ve sürekli tepkiler vermek de duyarlı olma ve yanıtlayıcı olma olarak nitelendirilmiştir (Diken, 2009). Ayrıca, duygusal ifade edici olma faktörünün altında yer alan ve bu çalışmada annelerin düşük düzeyde sergiledikleri sıcak olma, keyif alma, kabullenme ve duygusal ifade edici olma maddelerinin her biri çocuğa ya da etkinliğe ilişkin annenin verdiği olumlu duygusal tepkiler olarak nitelendirilirken, bu çalışmada annelerin orta düzeyde sergiledikleri sözel pekiştirme kullanma, çocuklarına aferin veya bravo gibi kelimelerle duygularını, kabullenmelerini ve şefkatlerini göstermeye çalışmaları olarak nitelendirilmiştir (Diken, 2009). Diğer yandan başarı odaklı ve yönlendirici olma ile etkileşim hızlarına ilişkin ölçek alt faktör maddelerinin, nitelikli ebeveyn-çocuk etkileşimi açısından olumsuz maddeler olduğu (Diken, 2009) dikkate alındığında, bu çalışmada dikkat çekici bir biçimde annelerin, etkileşim sürecinde çocuklarına yoğun bir şekilde bir beceri veya kavram öğretme girişiminde bulunma ve etkileşimi kendi isteği doğrultusunda yönlendirme (Diken, 2009) düzeylerinin orta düzeyde olduğu, diğer açıdan bakıldığında yüksek düzeyde olmadığı ve etkileşim hızlarının ise düşük düzeyde olduğu yönünde bulgular elde edilmiştir. Bu doğrultuda, daha bütüncül bakıldığında CDOSB olan çocuğa sahip olan annelerin etkileşim süreçlerinde pasif oldukları sonucu ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla, çocukları ile olan etkileşimlerinde ortaya çıkan olumlu veya olumsuz anlamda nitelendirilebilecek pasif olma durumunu etkileyebilecek, otizmden etkilenme düzeyi dışında, yeni değişkenlerin var olabilme olasılığının ileriki araştırmalarda incelenmesi, CDOSB çocuğa sahip olan ebeveynlerin çocukları ile olan etkileşimlerinin niteliğinin artırılmasına yönelik çalışmalara da ışık tutacağı düşünülmektedir.

Bu çalışmanın ikinci araştırma sorusuna ilişkin olarak, anne-çocuk etkileşimi bağlamında, CDOSB olan çocukların anneleri olan etkileşimlerinde, çocukların annelerine yönelik etkileşimsel davranışları açısından değerlendirilmesi sonucunda ilgili bulgulara ulaşılmıştır. Birinci olarak, ÇDDÖ-*Dikkat* alt ölçeği analizi ile bu araştırma sonunda, ciddi düzeyde otizmden etkilenmiş olan OSB olan çocukların anneleri olan etkileşimlerinde, etkinliğe yönelik dikkat düzeyleri açısından değerlendirildiğinde genel olarak dikkatsiz olarak tanımlanmakla birlikte, etkileşim sürecinde genel olarak pasif oldukları belirlenmiştir. Araştırma sonucunda elde edilen diğer bulgular ise, CDOSB olan çocukların anneleri olan etkileşimlerinde, etkinliğe yönelik dikkatlerinin devamlılığı açısından etkileşim sürecinde nadiren davranışlarının tekrarını sergiledikleri ve zorlandıklarında ikinci bir girişimde nadiren buldukları belirlenerek dikkatlerinin devamlılık düzeyinin düşük düzeyde olduğu görülmüştür. Ayrıca, yine bu araştırma sonucunda ilgili bulgulara bakıldığında, etkinliğe katılım düzeyleri açısından genel olarak etkinliğe katılım düzeylerinin düşük olduğu ve etkileşim sürecinde genel olarak pasif olmakla birlikte etkinliğe katılmaktan keyif almadıkları ortaya çıkarılmıştır. Yine bu araştırma sonucunda, CDOSB olan çocukların anneleri olan etkileşimlerinde; anneleri ile olan işbirlikçi etkileşimsel davranışlarının düşük düzeyde kaldığı bulgularına ulaşarak, CDOSB olan çocukların oyun etkileşiminde annelerinin talep etmeye yönelik davranışlarını reddetme eğiliminde oldukları izlenimi edinilmiştir. İlgili araştırmaların bulguları incelendiğinde, bu çalışmanın bulgularını doğrulayıcı nitelikte, OSB olan çocukların anneleri ile olan etkileşimlerinde, etkinliğe dikkatini yöneltme düzeylerinin düşük olduğu, genel olarak dikkatsiz ve etkinlik sürecinde pasif oldukları, etkinliğe devamlılık, katılım düzeylerinin düşük düzeyde olduğu (Diken, 2012) ve etkileşim sürecinde düşük düzeyde yanıtlayıcı oldukları (Jackson ve ark., 2003) görülmüştür. Öte yandan, benzer araştırmalarda, bu araştırma bulgularının aksine OSB olan çocukların katılımcı etkileşim düzeylerinin orta düzeyde olduğu (Diken ve Mahoney, 2013) ve işbirlikçi etkileşimsel davranış düzeyinin orta düzeyde olduğu (Diken, 2012; Diken ve Mahoney, 2013) bulgularının elde edildiği dikkate alındığında, destekleyici

araştırma bulgularına gereksinim duyulmakla birlikte, CDOSB olan çocukların, anneleri ile olan etkileşimlerinde etkinliğe dikkatini yöneltme davranışları açısından etkileşim sürecinde dikkatini yöneltme, etkinliğe katılım, etkinliğe devamlılık, katılım ve anneleri ile olan işbirlikçi davranışlarının düşük düzeyde olduğu söylenebilir.

Araştırmada çocuk etkileşimsel davranışları açısından elde edilen diğer bulgular incelendiğinde; genel olarak CDOSB olan çocukların anneleri ile olan etkileşim sürecinde düşük düzeyde dikkat düzeylerine sahip oldukları, etkileşim başlatma düzeylerinin çok düşük düzeyde olduğu, etkileşim sürecinde duygusal durumlarının ise düşük düzeyde oldukları bulgulanmıştır. Bu araştırmanın bulguları ile tutarlı biçimde, ilgili araştırmalarda OSB olan çocukların anneleri ile olan etkileşimlerinde ortak dikkat davranışlarının düşük düzeyde olduğu (Diken, 2012; Diken ve Mahoney, 2013) görülmüştür. Bu araştırmanın bulgularını destekleyen diğer ilgili araştırma bulgularına bakıldığında ise OSB olan çocukların anneleri olan etkileşimlerinde düşük düzeyde yanıtlayıcı (Jackson ve ark., 2003) ve sosyal etkileşimi başlatmayı reddetme eğiliminde oldukları (Adamson ve ark., 2001) bununla birlikte sosyal ve sosyal olmayan bağlama yönelik dikkatin odaklaştırılmasını gerektiren sosyal iletişimsel eylemlerin başlatılmasında yetersiz oldukları (Landa, 2007) görülmektedir. Dolayısıyla, ilgili araştırmalar ve elde edilen bu araştırmanın bulguları, CDOSB olan çocukların anneleri ile olan etkileşimsel davranışları açısından genellenebilir. Buna karşın, OSB çocukların anneleri ile olan etkileşimlerinde başlatma düzeylerinin orta düzeyde olduğu ve etkileşim süreçlerinde orta düzeyde duygusal durum düzeyine sahip olduğu bulgularına ulaşan Diken ve Mahoney (2013) ile Diken (2012)'den farklı olarak bu araştırmada, etkileşim başlatma düzeylerinin çok düşük düzeyde olduğu ve etkileşim sürecinde duygusal durumlarının düşük düzeyde olduğu, işbirlikçi etkileşimsel davranış düzeylerinin ise çok düşük düzeyde olduğu bulgularına ulaşılmıştır. Dolayısıyla, CDOSB olan çocukların anneleri ile olan etkileşimlerinde, etkileşimi başlatma davranışlarının çok düşük düzeyde olduğu, etkileşim sürecinde etkileşim ortağı olan annelerine yönelik ortak dikkat davranışları ile etkileşim sürecindeki duygusal durumlarının ise düşük düzeyde olduğu söylenebilir. Buna karşın, benzer araştırmalardan farklı olarak elde edilen bu bulgular, CDOSB olan çocukların anneleri ile olan etkileşimsel davranışları açısından genellenebilmesi için benzer çalışma grubunun oluşturulacağı ileriki araştırma bulgularının elde edilmesi gereksinimini ortaya çıkarmıştır.

Bu araştırmada, ilgili alt ölçeğin analizi sonucunda, CDOSB olan çocukların anneleri ile etkileşimlerinde düşük düzeyde ortak dikkat davranışları sergiledikleri yönünde elde edilen bulguların; alan yazında genel olarak OSB olan çocuklarda ortak dikkat başlatma ve yanıtlama davranışlarının yetersiz olduğu (Charman ve ark., 1997; Mundy, 1995; Murray ve ark., 2008; Plummer, 2009) ve ortak dikkatin OSB olan çocukların normal gelişim gösteren, dil ve gelişimsel geriliği olan çocuklara göre tanısal olarak ayırt edici bir özellik olduğu (Schertz ve Odom, 2004; Wehterby ve Woods, 2008) görüşlerini ebeveyn-çocuk etkileşimsel davranışları açısından destekleyici ve bu araştırma açısından beklenen bulgular olduğu söylenebilir. Bu araştırmada, hem CDOSB olan çocukların hem de annelerinin etkileşimsel davranışları birlikte değerlendirildiğinde, anne-çocuk etkileşimi açısından anneler ve çocuklarının etkileşim davranışlarının niteliğinin istenilen düzeyde olmadığı görülmüştür. Bu doğrultuda, annelerin etkileşimsel davranışları ile çocukların etkileşimsel davranışları arasında gelişimsel bir ilişki olduğu söylenebilir. Bu önermeyi destekleyen ilgili araştırmalarda, anne-çocuk etkileşiminin çocuğun etkileşimsel davranışlarının gelişimi ile ilişkili olduğu görülmektedir (Iverson ve ark., 1999; Mahoney ve Powell, 1988; Siller ve Sigman, 2002).

Son olarak, çalışma grubunun CDOSB olan çocuklardan oluşması amacıyla Gilliam Otistik Bozukluk Derecelendirme Ölçeği-2-Türkçe Versiyonu (GOBDÖ-2-TV; Diken ve ark., 2012) uygulanması sonucunda elde edilen otistik bozukluk indeks puanları ile hem EDDÖ hem de ÇDDÖ alt ölçek puanları arasındaki ilişkinin anlamlı olmadığı görülmüştür. Çocukların otizmden etkilenme düzeylerinin ebeveyn-çocuk etkileşimi problemleri ile ilişkili olabileceğini ileri süren Ekas ve Whitman'ın (2010) aksine bu araştırmada, otizmden etkilenme düzeyi ile ebeveyn ve çocukların etkileşimsel davranışları sergileme düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki elde edilmediği yönünde ortaya çıkan bu bulgu ileriki araştırma sorularını ortaya çıkarmıştır. Bu araştırmada otistik bozukluk derecesi ve anne ile çocuk etkileşimsel davranışlarının düzeyinin belirlenmesi amacıyla kullanılan veri toplama araçları ve çalışma grubunda bulunan annelere ilişkin demografik değişkenlerin

(örneğin, yaş, eğitim düzeyi vs) kontrol altına alınmadığı göz önüne alındığında, ileriki araştırmalarda farklı otistik bozukluk dereceleme araçları ve anne-çocuk etkileşimsel davranış ölçekleri ile demografik değişkenlerin kontrol altına alındığı CDOSB olan çocuğa sahip anneler ve çocukları üzerinde benzer değişkenler arasındaki ilişki incelenerek, CDOSB olan çocuklarda otizmden etkilenme düzeyinin ebeveyn ile çocuk etkileşimi arasındaki ilişki düzeyinin ortaya çıkarılmasına ışık tutabilir. Diğer yandan, EDDÖ alt ölçekleri arasındaki ilişkiler açısından, duygusal ifade edici olma alt ölçeği ile duyarlı yanıtlayıcı olma alt ölçeği arasında yüksek düzeyde, olumlu yönde ve anlamlı bir ilişki elde edilirken, benzer şekilde duygusal ifade edici olma ve başarı odaklı yönlendirici olma alt ölçekleri arasında orta düzeyde olmakla birlikte olumlu yönde ve anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Daha önce tartışıldığı gibi, nitelikli bir etkileşim açısından olumsuz bir etkileşim stili olarak nitelendirilen (Diken, 2009), başarı odaklı olma stili ile ebeveyn etkileşimsel davranışları açısından olumlu yönde etkili bir etkileşim stili olan duygusal ifade edicilik etkileşim stili düzeyi arasında ortaya çıkan bu ilişkinin boyutunun daha derinlemesine incelenmesi gerekliliği, benzer bir araştırmanın daha büyük örneklem grupları ile demografik değişkenler veya stres düzeyi gibi değişkenlerin de kontrol altına alındığı ileriki araştırmalara ihtiyaç duyulduğunu ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca, ÇDDÖ alt ölçekleri arasındaki ilişkiler açısından, dikkat alt ölçek puanı ile başlatma alt ölçek puanı arasında yüksek düzeyde, olumlu yönde ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Elde edilen bu bulgu, genel olarak bu araştırmada çocukların ebeveynleri ile olan etkileşimleri içerisinde etkinliğe verdikleri dikkatin derecesi olarak nitelendirilebilen (Diken, 2009), dikkat etkileşim stiline düşük düzeyde olması, bunun yanı sıra, yetişkinin dikkatini elde etmek veya yetişkinin başlattığı dikkatini yanıtlamak için etkileşim içerisinde başlatmaya yönelik sergiledikleri olarak nitelendirilebilecek olan başlatma etkileşim stillerinin, bu araştırmada çocuklar tarafından çok düşük düzeyde sergilenmesi bulguları ile birlikte değerlendirildiğinde CDOSB olan çocukların etkileşimsel davranışları açısından dikkat ve başlatma etkileşim stillerinin birlikte değerlendirilmesi ve ebeveyn merkezli özel eğitim programlarında birlikte yer alması gereksinimini ortaya çıkardığı düşünülmektedir.

Genel olarak bu araştırmada elde edilen bulguların, CDOSB olan çocuğa sahip annelerin çocukları ile olan etkileşimlerinde, çocukların ise anneleri ile olan etkileşimlerinde sergiledikleri olumlu etkileşimsel davranışların düşük düzeyde olduğu düşünüldüğünde, bu bulguların erken çocukluk döneminden başlarayak özel eğitim alanı üzerinde yansımaları olmuştur.

Erken Çocukluk Özel Eğitimi'ne İlişkin Yansımalar

Bu araştırmanın bulgularının, erken çocukluk özel eğitimi alan yazını ve uygulamalarına yansımaları olabileceği düşünülmektedir. Bu doğrultuda, bakım veren birey ile çocuk arasındaki ilişki karşılıklı olmakla birlikte, sosyal olarak birbirini etkilediği bilinmektedir (Bronfenbrenner, 2004; Sameroff, 1995). Bakım veren bireylerin davranışları, bakım veren bireylerin, örneğin ortak dikkat becerisi gibi becerilerde yeterli oldukları varsayılarak nadiren değerlendirilmektedir (Klass, 2011). Ancak daha önce değinildiği gibi ebeveyn-çocuk etkileşiminin gözlenmesi çocukların doğal ortamında ebeveynleri etkili bir destekleyici etkileşim ortağı kılan özelliklerinin belirlenmesine hizmet edebilir (Mahoney ve Wheeden, 1997). Bu doğrultuda, birçok araştırmada, ebeveyn yanıtlayıcılığı ile yetersizlik türü, sosyo-ekonomik düzeyleri ve kültürel alt yapılarına bakılmaksızın, çocukların bilişsel, iletişimsel ve sosyal-duygusal işlevlerin gelişimi ile ilişkili olduğu ortaya koyulmuştur (Mahoney ve McDonald, 2007). Ayrıca, Türkiye'de ve yurt dışında deneysel olarak yürütülen ilgili araştırmalarda, ebeveyn merkezli ve ilişki temelli erken dönem hizmet modellerinden biri olan ilişki temelli uygulamaların (Mahoney ve Perales, 2005), OSB olan çocukların yanı sıra gelişimsel geriliği olan çocukların gelişimlerinin hızlandırılmasında da etkili olduğu bilinmektedir (Karaaslan, Diken ve Mahoney, 2011; Kim ve Mahoney, 2005; Mahoney, Boyce, Fewell, Spiker ve Wheeden, 1998; Mahoney ve Perales, 2003; Mahoney ve Powell, 1988). Bu doğrultuda, alan yazını açısından CDOSB olan çocuklara yönelik olarak, ebeveyn merkezli müdahale uygulamalarını oluşturan örneğin ortak dikkat gibi kilit etkili müdahale elemanlarının belirlenmesinde ebeveyn-çocuk etkileşiminin değerlendirilmesi önemli görülmektedir. Ayrıca, Türkiye'de erken çocukluk özel eğitimi alanında ciddi düzeyde otizmden etkilenmiş olan OSB olan çocuklarla çalışan uygulamacıların,

ebeveynlerin ev gibi sosyal ortamlarda destekleyici veya tamamlayıcı pozisyonda kaldığı ve sadece uygulayıcı merkezli olan yaklaşımların ötesinde, ebeveyn merkezli olan müdahale yaklaşımlarını içeren ve ebeveyn ile çocuğun etkileşimsel davranışlarının artırılmasını hedefleyici etkili müdahale planları geliştirmeleri ve bu etkili müdahale planları geliştirilirken, birincil bakım verenleri olarak ebeveynlerin çocukları ile etkileşimini değerlendirmeleri gerekmektedir. OSB çocuğa sahip olan ebeveynlerin, çocuklarının yetersizliğine ilişkin ciddi düzeyde bilgi gereksinimi bulunması ve çocuklarına sunulan eğitimin niteliğini yetersiz bulmaları (Özkubat, Özdemir, Gürel-Selimoğlu ve Töret, 2014), bu bakış açısını desteklemektedir. Bu araştırmada, anneler açısından çocukları ile etkileşimlerinin niteliğini destekleyici olan etkileşim stillerinin düşük düzeyde olduğu yönünde elde edilen bulgular, CDOSB olan çocukları ile olan etkileşimlerinin niteliğinin artırılmasına yönelik erken dönemden başlayarak birincil bakım veren durumundaki annelerin etkileşimsel davranışlarını destekleyici, ebeveyn merkezli özel eğitim programlarının düzenlenmesini, Türkiye’de özel eğitim politikalarına yön veren ve ülke çapında özel eğitim programları geliştirmekle birinci derece sorumlu olan kurumlar açısından gerekli kılmaktadır.

Sınırlılıklar/Öneriler

Bu araştırmanın sınırlılıkları düşünüldüğünde, birinci olarak çalışma grubunda yer alan CDOSB çocukların sayısının kırk çocuk ile sınırlı olması nedeniyle, CDOSB Türk çocukları ve ebeveynleri açısından bulguların genellenme sınırlılığı ortaya çıkmıştır. Ayrıca, bu araştırmada hem OSB olan çocuklar hem de annelerinin etkileşimsel davranışları açısından ilgili araştırmalar (Diken, 2012; Diken ve Mahoney, 2013) ile benzer bulguların elde edilmesinin yanı sıra farklı bulgular da elde edildiği (örneğin, anneler açısından özel ödüllendirme etkileşim stili) dikkate alındığında, ileriki araştırmalarda otizmden etkilenme düzeyi ile ebeveyn-çocuk etkileşimsel davranışların türü ve sıklığı arasındaki ilişkiyi betimleyici daha geniş sayıda ve yapılandırılmış değerlendirme ortamlarında CDOSB olan çocuğun yer aldığı bir çalışma grubu üzerinde çocukların anneleri ile olan etkileşimsel davranışlarının incelenmesine gereksinim duyulmaktadır. CDOSB ile annelerinin etkileşimsel davranışlarına ilişkin bu araştırmada elde edilen bulguların tekrarlanarak güçlendirilmesi açısından ileriki araştırmalarda örneklem grubunun büyüklüğünün göz önünde bulundurulması son derece önemlidir. Bunun yanı sıra farklı düzeylerde ve yaş aralığında bulunan otizmden etkilenmiş çocukların yer aldığı örneklem gruplarının oluşturduğu çalışma grubu üzerinde anneleri ile olan etkileşimleri, anne ve çocuk etkileşimsel davranışları açısından birbirleri ile karşılaştırılarak incelenebilir. Ayrıca, çalışma grubunda bulunan çocukların gelişimsel yaşlarına göre eşitlenmemiş olması ile birlikte annelerinin eğitim düzeyleri ve sosyo ekonomik durumlarının eşitlenmemiş olması diğer sınırlılıklardandır. İleriki araştırmalarda, anne ve çocuklara yönelik diğer değişkenler dikkate alınarak çalışma grupları oluşturulmasının yanı sıra, aşına olunan veya olunmayan yetişkinlerin dahil olduğu kontrol gruplarının oluşturulduğu örneklem grupları üzerinde veya farklı sosyal ortamlarda CDOSB olan çocuklarda yetişkin-çocuk etkileşimini inceleyen betimsel çalışmalar yürütülebilir. Bunun yanı sıra, annelerden farklı olarak, kardeş, bakıcılar, babalar, babaanne veya anneanne gibi diğer bakım verici olma olasılığı olan bireyler ile CDOSB olan çocukların etkileşimleri, etkileşimsel davranışları açısından incelenebilir.

KAYNAKLAR

- Adamson, L.B., McArthur, D., Markov, Y., Dunbar, B., & Bakeman, R. (2001). Autism and Joint Attention: Young children's responses to maternal bids. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 22(4), 439–453.
- Amerikan Psikiyatri Birliği (2013). DSM-V-TR Tanı ölçütleri başvuru kitabı. Çeviren: Ertuđrul Körođlu. Ankara: HYB Yayıncılık.
- Baker, K. J., Messinger, S. D., Lyons, K. K., & Grantz, J. C. (2010). A Pilot study of maternal sensitivity in the context of emergent Autism. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 40(8), 988-999.
- Baxter, C. A., Linda, J. L., Spiker, D., Martin, L. J., Grether, K. J., & Hallmayer, F. J. (2007). Brief Report: effect of maternal age on severity of autism. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 37(5), 976-982.
- Bennett, T., Boyle, M., Georgiades, K., Georgiades, S., Thompson, A., Duku, E., & Bryson, S. (2012). Influence of reporting effects on the association between maternal depression and child autism spectrum disorder behaviors. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 53(1), 89–96.
- Bornstein, M. H., Hendricks, C., Haynes, O. M., & Painter, K. M. (2007). Maternal sensitivity and child responsiveness: Associations with social context, maternal characteristics, and child characteristics in a multivariate analysis. *Infancy*, 12(2), 189-223.
- Bronfenbrenner, U. (1979). *The Ecology of Human Development*, Harvard University Press, Cambridge, MA, USA.
- Bronfenbrenner, U. (2004). *Making Human Beings Human: Bioecological Perspectives on Human Development* (1st ed.). Sage Publications, Inc.
- Ceber-Bakkaloğlu, H., & Sucuoğlu, B. (2000). Normal ve zihinsel engelli bebeklerde anne-bebek etkileşiminin karşılaştırmalı olarak incelenmesi. *Özel Eğitim Dergisi*, 2(4), 47-58.
- Charman, T., Baron-Cohen, S., Swettenham, J., Cox, A., Baird, G., & Drew, A. (1997). Infants with autism: An investigation of empathy, pretend play, joint attention, imitation. *Developmental Psychology*, 33(5), 781-789.
- Dawson, G. (2008). Early behavioral intervention, brain plasticity, and the prevention of autism spectrum disorder. *Development and Psychopathology*, 20(3), 775–803.
- Dawson, G., Hill, D., Spencer, A., Galpert, L., & Watson, L. (1990). Affective exchanges between young autistic children and their mothers. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 18(3), 335-345.
- Diken, I. H. (2012). Türk annelerinin ve özel gereksinimli çocuklarının etkileşimsel davranışlarının araştırılması: Erken müdahaleye yönelik öneriler. *Eğitim ve Bilim*, 37, 163.
- Diken, I. H., Ardıç, A., Diken, Ö., & Gilliam, E. J. (2012). Exploring the validity and reliability of Turkish version of Gilliam Autism Rating Scale-2: Turkish standardization study. *Eğitim ve Bilim*, 37(166), 318-328.
- Diken, O., & Mahoney, G. (2013). Interactions between Turkish mothers and preschool children with autism. *Intellectual and Developmental Disabilities*, 51(3), 190–200.
- Diken, Ö. (2009). Ebeveyn Davranışını Değerlendirme Ölçeği (EDDÖ) ile Çocuk Davranışını Değerlendirme Ölçeğinin (ÇDDÖ) geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları. *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, Türkiye.

- Doussard-Roosevelt, J. A., Joe, C. M., Bazhenova, O. V., & Porges, S. W. (2003). Mother-child interaction in autistic and nonautistic children: Characteristics of maternal approach behaviours and child social responses. *Development and Psychopathology, 15*(2), 277–295.
- Ekas, N. V., & Whitman, T. L. (2010). Autism symptom topography and maternal socioemotional functioning. *American Journal of Intellectual and Developmental Disabilities, 115*(3), 234–249.
- Elder, J. H., & Goodman, J. J. (1996). Social turn taking of children with neuropsychiatric impairments and their parents. *Issues in Comprehensive Pediatric Nursing, 19*(4), 246-261.
- Elsabbagh, M., & Johnson, H. M. (2009). Getting answers from babies about autism. *Trends in Cognitive Sciences, 14*(2), 81-87.
- Esposito, G., & Venuti, P. (2008). How is crying perceived in children with autistic spectrum disorder. *Research in Autism Spectrum Disorders, 2*(2), 371-384.
- Freeman, S., & Kasari, C. (2013). Parent–child interactions in autism: Characteristics of play. *Autism, 17*(2), 147-161.
- Gilliam, J. (2007). *GARS-2: Gilliam Autism Rating Scale–Second Edition*. Austin, TX: PRO-ED.
- Girolametto, L., & Weitzman, E. (2002). Responsiveness of child care providers in interactions with toddlers and preschoolers. *Language, Speech, & Hearing Services in Schools, 33*(5), 268-281.
- Griffith, G. M., Hastings, P. R., Nash, S., & Hill, C. (2010). Using matched groups to explore child behavior problems and maternal well-being in children with down syndrome and autism. *Journal of Autism and Developmental Disorders, 40*(5), 610-619.
- Hess, R. D., & McDevitt, T. M. (1984). Some cognitive consequences of maternal intervention techniques: A longitudinal study. *Child Development, 55*(6), 2017-2030.
- Iverson, J. M., Capirci, O., Longobardi, E., & Caselli, M. C. (1999). Gesturing in mother–child interactions. *Cognitive Development, 14*(1), 57–75.
- Jackson, C. T., Fein, D., Wolf, J., Jones, G., Hauck, M., Waterhouse, L., & Feinstein, C. (2003). Responses and sustained interactions in children with mental retardation and autism. *Journal of Autism and Developmental Disorders, 33*(2), 115–121.
- Johnson, M. H. (2001). Functional brain development in humans. *Nature Reviews. Neuroscience, 2*(1), 475-483.
- Karaaslan, Ö., Diken, I. H., & Mahoney, G. (2011). The Effectiveness of the responsive teaching parent-mediated developmental intervention programme in Turkey: A pilot study. *International Journal of Disability, Development & Education, 58*(4), 359-372.
- Kasari, C, Sigman, M., Mundy, P., & Yirmiya, N. (1988). Caregiver interactions with autistic children. *Journal of Abnormal Child Psychology, 16*(1), 45-56.
- Kasari, C., & Sigman, M. (1997). Linking parental perceptions to interactions in young children with autism. *Journal of Autism and Developmental Disorders, 27*(1), 39–57.
- Kim, J. M., & Mahoney, G. (2005). The effects of relationship focused intervention on Korean parents and their young children with disabilities, *Research in Developmental Disabilities, 26*(2), 117-130.
- Klass-Vo, A. (2011). *Joint attention interventions for young children with autism spectrum disorders: Caregiver and child actions and transactions*. Unpublished doctoral dissertation. Virginia Commonwealth University, Richmond, VA.

- Landa, R. (2007). Early Communication Development and Intervention for children with autism. *Mental Retardation and Developmental Disabilities Research Reviews*, 13(1), 16-25.
- Leach, D., & LaRocque, M. (2011). Increasing social reciprocity in young children with autism. *Intervention in School and Clinic*, 46(3), 150-156.
- Lemanek, K. L., Stone, W. L., & Fishel, P. T. (1993). Parent-child interactions in handicapped preschoolers: The relation between parent behaviors and compliance. *Journal of Clinical Child Psychology*, 22(1), 68-77.
- Lemanek, K. L., Stone, W. L., & Fishel, P. T. (1993). Parent-child interactions in handicapped preschooler: The relation between parent behaviors and compliance. *Journal of Clinical Child Psychology*, 22(1), 68-77.
- Luyster, J. R., Kadlec, B. M., Carter, A., & Tager-Flusberg, H. (2008). Language assesment and development in toddlers with autism spectrum disorders. *Journal of Autism Developmental Disorders*, 38(8), 1426-1438.
- Mahoney, G. (1988). Maternal communication style with mentally retarded children. *American Journal on Mental Retardation*, 92(4), 352-359.
- Mahoney, G. (2008). The Maternal Behavior Rating Scale-Revised. Yazarından elde edilebilir (Available from the author). Mandel School of Applied Social Sciences, Case Western Reserve University, Cleveland Ohio, USA.
- Mahoney, G. J., Kim, J. M. & Lin, C. S. (2007). The pivotal behavior model of developmental learning. *Infants and Young Children*, 20(4), 311-325.
- Mahoney, G., & Bella, J. (1998). An examination of the effects of family-centered early intervention on child and family outcomes. *Topics in Early Childhood Special Education*, 18(2), 83-94.
- Mahoney, G., & MacDonald, J. D. (2007). *Autism and developmental delays in young children: The Responsive Teaching curriculum for parents and professionals*. Austin, TX: PRO-ED.
- Mahoney, G., & Perales, F. (2003). Using relationship-focused intervention to enhance the social-emotional functioning of young children with autism spectrum disorders. *Topics in Early Childhood Special Education*, 23(2), 77-89.
- Mahoney, G., & Perales, F. (2005). A comparison of the impact of relationship-focused intervention on young children with Pervasive Developmental Disorders and other disabilities. *Journal of Developmental and Behavioral Pediatrics*, 26(2), 77-85.
- Mahoney, G., & Powell, A. (1988). Modifying parent-child interaction: Enhancing the development of handicapped children. *Journal of Special Education*, 22, 82-96.
- Mahoney, G., & Wheeden, C. A. (1997). Parent-child interaction: The foundation for familycentered early intervention practice: A response to Baird and Peterson. *Topics in Early Childhood Special Education*, 17(2), 165-184.
- Mahoney, G., & Wheeden, C.A. (1999). The effect of teacher style on interactive engagement of preschool-aged children with special learning needs. *Early Childhood Research Quarterly*, 14(1), 51-68
- Mahoney, G., Boyce, G., Fewell, R., Spiker D., & Wheeden, C. A. (1998). The relationship of parent-child interaction to the effectiveness of early intervention services for at-risk children and children with disabilities. *Topics in Early Childhood Special Education*, 18(1), 5-17.
- Maviş, İ. (2004). Türk anne-babaların çocuklarıyla etkileşim profili, özel eğitimden yansımalar (A. Konrot) 13. Ulusal Özel Eğitim Kongresi Bildirileri, Nisan, Eskişehir, 155-163.

- Meirsschauts, M., Roeyers, H., & Warreyn, P. (2011). The social interactive behaviour of young children with autism spectrum disorder and their mothers. *Autism, 15*(1), 43-64.
- Mundy, P. (1995). Joint attention and social emotional approach behavior in children with autism. *Development and Psychopathology, 7*, 63-82.
- Mundy, P., & Mastergeorge, A. (2011). The effects of autism on social learning and social attention, Chapter 1, In Mundy, P. & Mastergeorge, A. (Eds). *Autism for Educators: Vol.1, Translating Research to Schools and Classrooms (pp 3-34)*. San Francisco, CA: JosseyBass.
- Mundy, P., Sigman, M., & Kasari, C. (1994). Joint attention, developmental level, and symptom presentation in autism. *Development and Psychopathology, 6*(3), 389-341.
- Murray, S. D., Craghead, A. N., Courtney -Manning, P., Shear, K. P., Bean, J., & Prendeville, A. J. (2008). The Relationship between joint attention and language children with autism spectrum disorders. *Focus on Autism and Other Developmental Disabilities, 23*, 5-14.
- Nassan El-Ghoroury, N., & Romanczyk, G. (1999). Play interactions of family members towards children with autism. *Journal of Autism and Developmental Disorders, 29*(3), 249-258.
- Özkubat, U., Özdemir, S., Gürel-Selimoğlu, Ö., & Töret, G. (2014). Otizme Yolculuk: Otizmlı çocuğa sahip ebeveynlerin sosyal destek algılarına ilişkin görüşleri. *On Dokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 33*(1), 323-348.
- Paavola, L. (2006). Maternal Sensitive Responsiveness, Characteristics and Relations to Child Early Communicative and Linguistic Development. *Universitatis Ouluensis. Oulu. Finland.*
- Plummer, A. L. (2009). *Early social communication behaviors and their relationship with later social orienting and joint attention behaviors in young children with autism*. Unpublished Master's thesis. School of Education, Chapel Hill.
- Rogers, S. J. (1988). Characteristics of social interactions between mothers and their disabled infants: A review. *Child: Care, Health and Development, 14*(5), 301-317.
- Sameroff, A. J., & Fiese, B. H. (2000) Transactional regulation: the developmental ecology of early intervention, in: J. P. Shonkoff & S. J. Miesles (Eds.) *Handbook of Early Intervention (135-160)*. New York, NY: Cambridge University Press.
- Schertz, H. H., & Odom, S. L. (2004). Joint attention and early intervention with autism: A conceptual framework and promising approaches. *Journal of Early Intervention, 27*(1), 42.
- Shapiro, T., Frosch, E., & Arnold, S. (1987). Communicative interaction between mothers and their autistic children: Application of a new instrument and changes after treatment. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry, 26*(4), 485-490.
- Sigman, M., & Capps, L. (1997). *Children with autism: A developmental perspective*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Sigman, M., & Ruskin, E. (1999). Continuity and change in social competence children with autism, Down syndrome, and developmental delays. *Monographs of the Society for Research in Child Development 64*(2), 115- 130
- Siller, M., & Sigman, M. (2002). The behaviors of parents of children with autism predict the subsequent development of their children's communication. *Journal of Autism and Developmental Disorders, 32*(2), 77-89.

- Spiker, D., Boyce, G. C., & Boyce, L. K. (2002). Parent-child interactions when young children have disabilities. *International Review of Research in Mental Retardation*, 25(2), 35-70.
- Stahmer, A. C. (1995). Teaching symbolic play to children with autism using pivotal response training. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 25, 123-41.
- Tager-Flusberg, H., Paul, R., & Lord, C. (2005). Language and communication in autism. In F. R. Volkmar, R. Paul, A. Klin, & D. Cohen (Eds.), *Handbook of autism and pervasive developmental disorders* (pp. 335-405). Hoboken, NJ: John Wiley.
- Töret, G., Özdemir, S., Gürel-Selimoğlu, Ö., & Özkubat, U. (2014). Otizmlı çocuğa sahip olan ebeveynlerin çocuklarının günlük yaşam özellikleri, günlük oyun etkileşimleri, problem davranışlar ve iletişim stillerine ilişkin görüşleri. *Ege Eğitim Dergisi*, 15(1), 1-44.
- Trevarthen, C. (1979). Communication and cooperation in early infancy: A description of primary intersubjectivity. In: M Bullowa (Ed) *Before speech: The beginning of interpersonal communication* (321-347). Cambridge University Press, Cambridge, UK.
- Wan, M., Green, J., Elsabbagh, M., Johson, M., Charman, T., & Plummer, F. (2012). Parent-infant interaction in infant siblings at risk of autism. *Research in Developmental Disabilities: A Multidisciplinary Journal*, 33(3), 924-932.
- Watson, R. L. (1998). Following the Child's Lead: Mothers' interactions with children with autism. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 28(1), 51-59.
- Wetherby, A., & Woods, J. (2008). Developmental approaches to treatment of infants and toddlers with autism spectrum disorders. In F. Volkmar, A. Klin, & K. Chawarska (Eds.), *Autism spectrum disorders in infancy and early childhood* (pp. 170-206). New York, NY: Guilford Press.
- Yoder, P., & Warren, S. F. (1998). Maternal responsivity predicts the prelinguistic communication intervention that facilitates generalized intentional communication. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, 41(3), 1207-1219.

Summary

An Exploration of Interactional Behaviors of Turkish Mothers and their Children with Severe Autism Spectrum Disorders

Gökhan Töret*
Gazi University

Selda Özdemir**
Gazi University

Ufuk Özkubat***
Gazi University

In an interaction environment where intentional prelinguistic communication behaviors emerge, the closest communication partners of infants are often their parents as they are the primary caregivers of infants. In this respect, early social experiences of infants are often shaped by their interactions with their parents who are the primary caregivers of infants (Wan et al., 2011). However, environmental factors affect the interactional patterns developing between parent and child (Bornstein, Hendricks, Haynes and Painter, 2007). One of the most important factors is a child's developmental risk or a disability (Ceber-Bakkaloglu and Sucuoglu, 2000). Autism is one of the disabilities that may affect mother child interactions. Autism is a developmental disorder, generally characterized in three areas of development: Language and communication disorders, social interaction problems, and stereotypical, repetitive behaviors along with limited interest areas (American Psychiatric Association, 2013).

Associated with the behavioral patterns observed in children with autism, low responsiveness level of children with autism leads significant problems in parents' ability to interact with their children (Shapiro, Frosch, and Arnold, 1987) and creates important shortcomings in the level of social reciprocity (Leach and Rocque, 2011). The fact that low responsiveness of children with autism make it frequently difficult for the parents to interact with their children using responsive interaction style (Leach and Rocque, 2011) and the fact that limited communication skills of children also have a negative impact on the level of responsiveness of mothers (Dawson, Hill, Spencer, Galpert, and Watson, 1990). These two behavioral characteristics and social skills deficiencies of children with autism have a significant influence on parent-child relationships through daily interaction of parents and children (Meirsschaut, Roeyers and Warreyn, 2011). The significant relationship between the children with developmental disabilities and the interactional behavior of their parents may indicate some similarities in the interactions of children with autism and their parents. For example, in a study investigating the interactions of children with autism and their mothers while playing, Siller and Sigman (2002) reported that a developmental link could be established between the communication development of children with autism and responsiveness of their parents. However, parents of children with autism may also demonstrate

* Doctoral Candidate, Gökhan TÖRET, Gazi University Faculty of Education, Department of Special Education, Ankara, E-mail: gtoret@gazi.edu.tr

**Asist. Prof. Dr. Selda Özdemir, Gazi University Faculty of Education, Department of Special Education, Ankara, E-mail: seldaozdemir@gazi.edu.tr

*** Doctoral Candidate, Ufuk ÖZKUBAT, Gazi University Faculty of Education, Department of Special Education, Ankara, E-mail: ozkubat@gazi.edu.tr

different interactional behaviors while interacting with their children with autism in comparison to the parents of typically developing children (Kasari, Sigman, Mundy, & Yirmiya, 1988). Parents may have difficulty in developing interactions with their children with autism and sustaining interactions (Spiker, Boyce, and Boyce, 2002). In contrast to the parents of typically developing children, parents of children with autism are more controlling during their interactions with their children (Watson, 1998), they use more directive strategies to obtain participation and responsive behavior of their children, they tend to adapt to the communication styles of their children (Spiker et al., 2002), and they tend to adapt to different interaction styles of their children as an example of their attempt to adapt to the social limitations of their children (Kasari and Sigman, 1997).

In recent years, the number of studies regarding parent-child interactions in Turkey has increased; however, the number of studies on the interactions of parents and their children with developmental disabilities have been limited. In addition, it is well known that the effects of disability severity on parental interactions is related to the increased parental stress and parents. Infact, parents of children with autism who have lower levels of stress display more responsive interactions in comparison to the parents of children with autism who have higher stress levels (Kasari and Sigman, 1997). Considering these findings, it is important to evaluate the interactional behaviors of children with autism and their mothers during their interactions with each other while considering children's autism severity. Identification of the interactional behaviors of children with autism and their parents will lead to a better understanding of the interactional patterns of children with autism and their parents. Such understanding will also provide necessary information to practitioners working in the field of early childhood special education to implement family-centered early intervention practices. Thus, the purpose of this study has two folds: First to examine interactional styles of Turkish children with autism and second to explore interactional styles of Turkish mothers of children with severe autism.

Method

Participants

Participants of the study included 40 children with severe autism spectrum disorders who were enrolled in Autistic Children Training Centers or Special Education Schools located in two cities, Istanbul and Isparta. These children had clinical diagnosis of autism prior to the study and their diagnoses were given by child psychiatry clinics in government and university hospitals. Participants' educational assessments were conducted by counselling and research centres in Istanbul and Isparta. Mothers of the children with autism were the participants of the study as being children's' primary caregivers.

The following study criteria were established in order to select the study participants: The children included in the study: a) were in the chronological age range of 30-72 months, b) were clinically diagnosed with autism spectrum disorders, c) were displaying symptoms of severe autistic disorder, and d) did not have an additional disability; whereas the mothers included in the study: a) were the primary caregivers of the participating children, and b) had been volunteered to participate in the study. Of the 40 children, four of them were female and the remaining 36 were male. The age range of the participants was between 30 to 72 months (\bar{x} = 45.27, SD = 8.2). In addition, five of the participating mothers were illiterate, 13 had primary level education, 10 had secondary level education, and 12 had university-level education.

Data Collection Tools

In order to collect the study data, The Turkish Version of the Maternal Behavior Rating Scale (TV-MBRS) and The Turkish Version of the Child Behavior Rating Scale (TV-CBRS) were used.

The Turkish Version of Maternal Behavior Rating Scale (TV-MBRS; Diken, 2009). TV-MBRS (Diken, 2009) is a 5-point Likert-type scale developed to assess the interactional behaviors of parents with their children

(Diken, 2009). Mahoney (2008) developed the MBRS and Diken (2009) has carried out the validity and reliability studies of the Turkish version of the scale.

The Turkish Version of Child Behavior Rating Scale (TV-CBRS; Diken, 2009). TV-CBRS (Diken, 2009) is developed to assess interactional behaviors of children (Mahoney and Wheeler, 1999) and it is translated into Turkish by Diken (2009). There are seven 5-point Likert-type items in CBRS assessing the child's interactional behaviors (Diken, 2009).

Data Collection Process

In order to obtain parent-child interaction dyads, each mother child pairs included in the study group and unstructured play interactions recorded for an average of 15 minutes. Play interaction records were coded by two observers using the Turkish version of the MBRS and the CBRS. Prior to the coding procedure, the observers received training from a research assistant who had relevant information and experience with regards to the coding procedure of the MBRS and the CBRS. Interrater reliability between the observers were calculated and found it as %92.

Findings

Findings associated with the Interactional Behaviors of Parents with their Children with Severe Autism Spectrum Disorders

Study findings on the subscale of sensitivity-responsivity parenting style showed that participating parents were low in sensitiveness to play interests of their children with severe autism spectrum disorders and activities initiated by their children. When the behaviors of parents were analyzed in the context of responsiveness, the results of the study indicated that the parents were not responsive to the play behaviors of their children. When the findings were analyzed in regard to the emotional expressiveness subscale results showed that parents had low levels of acceptance rarely enjoyed the interactions which they had with their children often used verbal reinforcements and demonstrated low levels of warmth). In addition, when the results of emotional responsivity of parents towards their children and the propensity to communicate were analyzed, the results revealed that the parents displayed low levels of expressiveness; they communicated with their children sporadically; and their body language, voice quality, and facial expressions ranged from apathetic to neutral. The results of being achievement-oriented and defectiveness subscale showed that parents had high levels of achievement-orientation and they display play behaviors to ensure about their children's sensory, motor and /or cognitive success. In addition, the findings indicated that the parents often dictated their children how to do something or what to do next, in other words, they displayed high levels of directive behaviors.

Findings Associated with the Interactional Behaviors of Children with Severe Autism Spectrum Disorders Towards their Parents

Study findings showed that the children with autism displayed low levels of attention skills during play interactions with their mothers, and in general they can be described as inattentive to the play activities initiated by their mothers. In this regard, children with autism occasionally participated in the play activities and therefore, could be described as passive play partners during the activities. Children were also observed to be inclined to change the activities. When findings on children's behaviors to participate in the play activities were analyzed, they were observed to rarely exhibit the recurrence of the behavior or occasionally depict a second attempt and therefore they showed low levels of attention to the activities. The findings of the study showed that children with autism displayed low levels of participation in the dyads and they did not appear to be enjoyed to participate in the activities for the majority of dyads. Overall, children with autism were usually passive throughout the interactions. When children's cooperation, in other words, degree of compliance with adult's requests and proposals were examined, findings indicated that children with autism displayed very low levels of

cooperation with their mothers. Thus, children were observed ignoring adult play or play material suggestions, reject and sometimes throw play props and objects and frequently refuse cooperation.

When the findings were analyzed in regard to the degree of activity initiation of the children with autism, results suggested that the children did not attempt to initiate an activity; were observed as being passive, inactive, and/or occasionally interested in responding to the adult's ideas throughout the dyads, and had very low levels of initiation. Children were also observed displaying low levels of joint attention in particular in the area of initiating communication with the adults. In addition, children's emotional expressions were found to be low throughout the dyads. Moreover, the children were observed as having low levels of enjoyment during the interactions.

Discussion

Current study findings suggested that mothers of children with severe autism exhibited low levels of sensitivity towards their children's behaviors during their interactions with their children within the context of the children's interests in play and play initiations; mothers paid little attention to their children's interests and behaviors; and were observed as displaying limited attention skills to monitor their children's behaviors. In addition, results from the study revealed that the participating mothers exhibited low levels of responsivity in regard to the supportiveness, consistency, and frequency of their responses to the behavior of their children with autism. Available literature is in support with the current research findings. For example, Diken (2012) reported that mothers of children with autism displayed low levels of sensitivity and responsivity throughout their interactions with their children. Spiker and colleagues (2002) indicated that mothers of children with autism can have difficulty in developing and maintaining interactions with their children with autism. In relation to the findings obtained from the present study, Ekas and Whitman (2010) suggested that children's autism severity could be associated with parent-child interaction problems. In another study, Wan and colleagues (2011) found that parents of children having high risk of autism exhibited low levels of responsivity during their interactions with their children in comparison to the parents of children having low risk of autism. Therefore, considering that the study group in this study consisted children with severe level of autism, it can be concluded that parents' of children with severe autism display low levels of responsivity. Considering that levels parental responsiveness leads quality of parent-child interactions, previous research findings also support that children's severity of autism may have a negative impact on the quality of parent-child interactions (Yoder and Warren, 1998). In addition, present study findings and previous studies (Ekas et al., 2010; Yoder et al., 1998) suggested that children with autism who have severe levels of autism are exposed to low levels of maternal responsivity.

Findings related to the mothers' interactional behaviors showed that the participating mothers displayed low levels of acceptance during their interactions with their children with autism; they exhibited low levels of enjoyment and warmth; their emotional expressiveness were also low; however, their verbal rewarding behaviors were at the high levels. Consistent with the findings of this study, other studies have reached the similar conclusions indicating that the mothers of children with autism exhibited low levels of acceptance during their interactions with their children; they had low levels of enjoyment; their emotional expressiveness was low; and they frequently repeated verbal rewarding behaviors (Diken, 2012; Lemanek, Stone, and Fishel, 1993). Another finding obtained as a result of this study was that mothers of children with severe autism were more likely to adapt their interaction styles. In the line with this finding, Diken (2012) also suggested that the interactional behaviors of mothers of children with autism in regard to the emotional expressiveness may depend on the nature of the autism and in studies investigating the mother-child interactions of children with autism, mothers displayed a tendency to adapt their interaction styles to their children's interaction styles (Meirsschaut et al., 2011; Spiker et al., 2002). In addition, as a result of examining the mother-child interactions of children with autism and their mothers findings indicated that the mothers of children with autism were highly success-oriented in their interactions with their children in regard to their children's completion of emotional, motor, and cognitive tasks; and they displayed a directive interaction style towards their children with autism about what

their children would do and how their children would behave in an unstructured play environment. When related research taken into consideration, it is important to note that consistent with the findings of this study, mothers of children with autism were observed as displaying intensive verbal behaviors to attract their children's attention to their social interactions (Doussard-Roosevelt, Joe, Bazhenova, and Porges, 2003), to have a highly directive interaction style (Diken, 2012; Watson, 1998) and to be highly achievement-oriented in their interactions. Accordingly, it could be suggested that mothers of children with autism were highly achievement-oriented in their interactions with their children with severe autism and they had highly directive interaction style. Diken (2012) reached the conclusion that interaction pace of the mothers of children with autism was higher than the mothers of children with other special needs. In contrast to Diken's study, in this study, interaction pace of the mothers of children with severe autism were found to be as slow during their interactions with their children. In Diken's study (2012) the interactions of the mothers and their children with autism were observed in an unstructured play environment using developmentally appropriate toys. However, unlike the results of Diken's study, the mothers of children with autism had slow levels of interaction pace in their interactions with their children with severe autism. The difference between these two study findings may depend on children's severity of autism. Thus, it is critical to consider that the present study findings reflect the interactional styles of mothers and their children with severe level of autism.

The interactional styles of children with autism were examined in order to answer the second research question. Study results showed that the children's attention on the activities was low; they were generally observed as being inattentive and passive throughout of the dyads. Similar to this finding available research also suggest that children with autism's participation and interactive cooperation behaviors with their mothers were at the low levels (Diken, 2012), and they had low levels of responsivity with their mothers (Jackson et al., 2003). Accordingly, children with severe autism may be more likely to display problems with directing their attention to social activities. In this study, as a result of the analysis of the corresponding subscale, the findings suggested that the children with severe autism demonstrated low levels of joint attention behaviors during their interactions with their mothers; in general, initiating joint attention and responding to joint attention bids have been found to be inadequate in children with autism (Mundy, 1995; Murray et al., 2008). However, when joint attention problems were considered as one of the distinguishing characteristics of children with autism in comparison to typically developing children or children with language and developmental disabilities (Schertz and Odom, 2004), one can assume that this finding is expected in the line of this study. Results from the present study showed that the quality of the interactional behaviors of the mothers and their children was not in the normal range. In this line of research, a developmental relationship could be proposed to exist between the interactive behaviors of mothers and their children with severe autism. In support of this argument, related studies on the mother-child interactions indicates that behaviors of interaction partners was observed to be associated with the developmental level of a child's social interaction behaviors (Mahoney and Powell, 1988; Siller and Sigman, 2002).

Reflections on Early Childhood Special Education

The findings of this study yield insights to the literature and practices of the early childhood special education practices. It is widely accepted that the relationship between a child and his/her caregiver is reciprocal; and it affects each other socially (Bronfenbrenner, 2004; Sameroff, 1995). However, caregiver behaviors have been rarely assessed probably because of the assumption that they already have necessary interactional skills. For example research on joint attention skills rarely pays attention to caregiver behaviors (Klass, 2011). As mentioned earlier, observation of the parent-child interactions conducted in the natural environments of children may serve as a source to identify caregiver characteristics that improves caregiver-child interactions (Mahoney and Wheeden, 1997). Indeed, many studies have suggested that parental responsiveness have been associated with the development of children's cognitive, social-emotional, and communication functioning regardless of the families' socio-economic status and cultural background (Mahoney

and McDonald, 2007). In addition, experimental and quasi-experimental studies conducted in Turkey and in western cultures have indicated that relationship-centered early intervention model has been an effective early intervention model for children with developmental delays (Mahoney and Perales, 2005) and has known to be effective in accelerating the development of children with developmental delays or established disabilities (e.g., Karaaslan, Diken and Mahoney, 2011; Kim and Mahoney, 2005; Mahoney, Boyce, Fewell, Spiker, and Wheeler, 1998; Mahoney and Perales, 2003; Mahoney and Powell, 1988). Accordingly, assessment of parent-child interactions has been considered to be crucial in determining effective relationship focused intervention practices. For example, one of the key effective intervention elements, joint attention skills, can never be addressed without considering the nature of the parent-child interactions. Furthermore, in Turkey, there are practitioners in the field of early childhood special education working with children with severe autism. In general, these practitioners and parents work together collaboratively in various social environments such as home and schools. Therefore, beyond the approaches that are only practitioner-centered, effective intervention practices including relationship-focused intervention approaches targeting the use of responsive interaction skills should be developed. While developing such practices, it is critical to examine interaction styles of parents and their children with autism within a Turkish culture context.